

SOSYOLOJİ

Konu Anlatımı

“İnsansal öz, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Gerçekliği içinde o, toplumsal ilişkilerin bütünüdür.”

- Karl MARX -

I. SOSYOLOJİNİN ALANI

A. Sosyolojinin Tanımı ve Konusu

Sosyoloji, Latince toplum anlamına gelen **Socius** ile Yunanca bilgi demek olan **Logos** sözcüklerinden oluşmuştur. Kelime anlamı olarak **Toplum bilgisi** demektir. Sosyoloji genel olarak toplumu inceler.

Sosyoloji; toplumsal grupları, örgütlenmeleri, kurumları, kurumlar arası ilişkileri, toplumsal yapıdaki olayları, olguları, ilişkileri, toplumsal yapıda etkili olan değişim ve gelişim süreçlerini **sebe-sonuç** ilişkisi içerisinde bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak inceleyen ve bilimsel sonuçlara ulaşan bir sosyal bilimdir. Sosyoloji toplumun genel yasalarını, toplumsal davranış kalıplarını belirlemeye çalışır. Sosyoloji toplumu **kendi bütünlüğü** içinde inceler.

B. Sosyolojinin Doğuşu

Sosyolojinin bilim olarak kurulmasında, 16. yy'dan itibaren doğa bilimlerinde ve felsefi düşüncede yaşanan gelişmeler, 18. yy'daki Sanayi Devrimi ve 1789 yılındaki Fransız Devrimi etkili olmuştur. Sosyolojinin doğuşunda özellikle Sanayi Devrimi ile 1789 Fransız Devrimi daha etkili olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa'da köklü ve hızlı sosyal ve ekonomik değişimler yaşandı. Kentler ve işçi sınıfı ortaya çıktı. Fransız Devrimi ise Avrupa'nın siyasal ve toplumsal yapısında büyük yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan toplumsal bunalım, Fransız ihtilali ile daha da artmış ve bu da toplumun incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca entelektüel bilim adamlarının varlığı ile özgür düşünce ortamının olması sosyolojinin doğuşunda etkili olmuştur. Sosyolojinin doğuşunda etkili olan isimler: A. Comte, E. Durkheim, Le Play, K. Marx, M. Weber'dir. Sosyolojinin kurucusu **Auguste Comte** sayılır. **Emile Durkheim** ise sosyolojinin konusu ve yöntemini belirleyerek sosyolojinin kurulmasında etkili olmuştur.

İbn-i Haldun (1332–1406) Mukaddime adlı eserinde yeni bir bilim kurmak istediğini ve bunda başarılı olduğunu ifade eder. Bu bilime “medeniyet bilimi” adını vermiştir. Bu yeni bilimin ele alacağı konu “umran” yani toplumsal hayat ve örgütlenmedir.

C. Sosyoloji Biliminin Temel Özellikleri

- 1-) Bireysel problemlerle ilgilenmez, çünkü konusu sosyal olay ve olgulardır.
- 2-) Sosyal olayların ve olguların ortak noktalarından hareketle genellemelere ulaşır.
- 3-) Sosyal olayları çok yönlü ve çok faktörlü olarak sebep - sonuç ilişkisinde (determinizm) inceler.
- 4-) Toplumsal olayları, olguları ve toplumu bütüncül bir bakışla ele alır.
- 5-) Olması gerekeni değil, olanı olduğu gibi inceler.

- 6-) Toplumların aynı olamayacağından hareketle, bütün toplumlar için geçerli olabilecek evrensel ilkeler koymaz.
- 7-) En iyi toplum modelini (ideal toplum veya ütopya) ortaya koymaz, çünkü bulgularını araştırmalara (olgulara) dayandırdığından pozitif bir bilimdir.
- 8-) Normatif (kural koyucu) bir bilim değildir. Böylelikle değer yargılarından arınık olarak nesnel sonuçlara ulaşır.

Ç. Sosyoloji Biliminin Temel Amaçları

- 1-) Toplumu ve toplumsal ilişkileri nesnel ve bilimsel olarak anlamak
- 2-) Toplumun nasıl değiştiğini ve tarihsel gelişim sürecindeki değişimlerini yaratan etkenleri anlayıp ortaya çıkarmak
- 3-) Toplumlar arası benzerlik ve farklılıkları saptayarak genellemelere ulaşmak
- 4-) Toplumsal değişimlerin yönelimleri hakkında öngörülerde (tahminlerde) bulunmak
- 5-) İnsanların kendi toplumlarının değişme süreci üzerinde etkili olma olanağı sağlamak

D. Toplumsal Olay ve Olgu

Toplumsal olay; toplumsal yaşamda toplumsal ilişkiler sonucu ortaya çıkan tek tek oluşum ve değişimlerdir. Toplumsal olaylar başlangıç ve bitiş süresine sahip, bir defalık olup biten oluşumlardır. Belli bir yeri ve zamanı vardır. Toplumsal olaylar toplumdan topluma ve aynı toplum içinde zamanla değişir. **Mesela;** Kurtuluş Savaşı, 2013 YGS gibi.

Toplumsal olayların açıklanmasında, **indirgemeci** ve **bütüncül** olmak üzere iki yaklaşım kullanılır. İndirgemeci yaklaşım toplumsal olayları tek bir etkenle veya sebeple açıklar. Bütüncül yaklaşıma göre toplumsal olaylar çok nedenlidir. Bundan dolayı bu nedenlerin hepsi dikkate alınmalıdır.

Toplumsal olgu; aynı türdeki sosyal olayların soyut ve genel ifadesidir. Belli bir yeri ve zamanı yoktur. Her zaman ve her yerde olabilecek bir durumu ifade eder. Buna göre 2013 YGS sosyal olayken, YGS yapıldığı sürece YGS olgusundan bahsedebiliriz.

Toplumsal olay ve olgunun özellikleri

- 1-) Toplumsal olay tek tek gerçekleşir. Toplumsal olgu ise geneldir.
- 2-) Toplumsal olay somuttur. Toplumsal olgu ise soyuttur.
- 3-) Toplumsal olay sayılarla ifade edilir. Toplumsal olgu sayılarla ifade edilemez.
- 4-) Toplumsal olayların zamanı ve yeri belliyken, toplumsal olguların yeri ve zamanı belli değildir.
- 5-) Her ikisi de bir toplumsal yapıda ortaya çıkar.

II. SOSYOLOJİNİN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

A. Sosyoloji - Tarih

Sosyoloji toplumsal olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde incelerken olayların nedenlerini geçmişte araması gerektiği için tarih biliminden yararlanır. Toplumsal olaylar belli bir tarih döneminde ortaya çıkarlar ve o dönemin izlerini taşırlar. Bu nedenle tarih bilimin verilerinden yararlanmak zorundadır.

B. Sosyoloji - Psikoloji

Psikoloji; insan davranışlarını incelerken, sosyoloji ise davranışları, belli bir toplumsal örgütlenme içinde ele alır. Bireyi anlamadan toplumu, toplumu anlamadan bireyi anlamak mümkün değildir. Toplum tek tek bireylerin ortaya koyduğu toplumsal ilişkilerden oluşur. Toplumu bireye indirgeyerek açıklayamayız. Bu nedenle karşılıklı bir ilişki içindedirler. Bu ilişki bir süre sonra “Sosyal psikoloji” adında yeni bir bilimi ortaya çıkarmıştır.

C. Sosyoloji - Antropoloji

Antropoloji; insan ırkının kökenini, biyolojik yapısını, bedensel özelliklerini, ilkel toplulukları ve bunların kültürlerini inceler. İnsan ırkını ve kültürünü evrim süreci içinde ele alır. Mevcut toplumu araştıran sosyoloji için toplumların evrimleriyle ilgili bilgi ve belgeler özel önem taşır. İşte bu manada bu iki bilim birbirine veri sağlar.

C. Sosyoloji - Hukuk

Hukuk; insanlar arası ilişkiyi düzenleyerek toplum düzenini sağlamaya çalışan kurallar bütünüdür. Hukukun her toplumda var olması, toplumu konu edinen sosyolojiyi yakından ilgilendirir. Hukuk kuralları insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerde belirleyici olduğundan toplumun yapısının oluşmasında etkili olurlar. Bu manada sosyoloji ile hukuk yakın ilişki içerisinde dir.

D. Sosyoloji - Ekonomi

Ekonomi; mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim faaliyetlerini ele alır. Topluma faydalı olmaya yönelik yapılan bu ekonomik faaliyetler, toplumsal ilişkilerin büyük bir bölümünü oluşturur ve toplumsal hayatı önemli derecede etkiler. Ekonomik olan hiçbir şey sosyal olandan ayrılamaz. Ekonomik etkinlikler toplumdaki mevcut kültürel yapıya göre şekillenmektedir. Bu yönüyle ekonomi ile sosyoloji yakın ilişki içerisinde dir.

E. Sosyoloji - Siyaset

Siyaset; toplumun yönetimini, devletin oluşumunu ve işleyişini ele alır. Siyasal kararlar toplumu etkiler ve yönlendirir. Bazen de toplumsal olaylar siyasal yönetimi ve yönetsel kararları etkiler. Siyaset, toplumu her yönüyle inceleyen sosyolojiyle bu yönüyle yakından ilişkilidir.

F. Sosyoloji - Coğrafya

Yeryüzü şekilleri, doğa kaynakları, bitki örtüsü, iklim vb. coğrafyanın konusu olduğu kadar, toplumsal yaşantının belirleyici unsurlarıdır. Toplumsal yaşam coğrafi koşullardan etkilenir ve insan da doğal çevreyi etkiler. Bir toplumun kültürü, içinde yaşanan doğa dikkate alınmadan değerlendirilemez. Çünkü kültür, büyük ölçüde doğa ile insan etkileşiminin bir ürünüdür.

Tarihte birçok medeniyet deniz kenarlarında, verimli arazilerde, ovalarda ve ılıman iklimlerde oluşmuştur. Kutup ve çöllerde yerleşim yok denecek kadar azdır. Bunlar doğanın sosyal çevreye etkisine birer örnektir. Mesela; Eskimo kültürü büyük ölçüde iklime dayalı bir kültürdür. Kültürü konu edinen sosyoloji bu bakımdan coğrafya ile yakından ilişkilidir.

III. TOPLUM

A. Toplumun Tanımı

Belli bir coğrafyada, belli bir otoriteye bağlı olarak ortak ve temel çıkarlarını korumak için bir araya gelmiş, bu amaçla toplumsal ilişkiler kuran ve ortak bir kültürü paylaşan insanların oluşturduğu bütünlüğe **toplum** denir.

Toplumların içinde bulunduğu iklim koşulları, toplumu oluşturan insanların nüfusu, sahip oldukları değerleri, normları, ekonomik güçleri, vb. aynı olmadığından, toplumların yaşama tarzları da aynı değildir. Bu farklı yaşam tarzları nedeniyle her toplum kendine özgü kültürünü oluşturmuştur. Sosyoloji de toplumlar arasındaki bu farklılaşmaları araştırmalar yaparak ortaya koymaya çalışır.

B. Toplumun Özellikleri

- 1-) Toplumun belli bir coğrafi yeri vardır ve fiziksel sınırlar toplumu çevreler.
- 2-) Toplumu oluşturan bireyler ortak duygu ve düşüncelere sahiptir ve ortak çıkarlarını korumak için birlikte hareket eder. Yani birlikte yaşama isteğine sahiptirler.
- 3-) Toplumu oluşturan bireyler ortak kültürel (örf, adet, gelenek, görenek, töre, dil) öğelere sahiptir.
- 4-) Her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır.
- 5-) Her toplum belli bir tarihe ve tarihi birikime sahiptir. Yani belli bir sürekliliğe sahiptir.

C. Toplumu Oluşturan Unsurlar

Toplum birçok toplumsal grup, kurum, kuruluş ve değerleri içine alan geniş ve sürekli bir insan topluluğundan oluşur. Toplumu oluşturan başlıca unsurlar birey, toplumsal gruplar, kurumlar, kuruluşlar ve ilişkilerdir.

Toplumsal kurum; nesiller boyu devam eden, kalıcı nitelik kazanan, ortak kabul görmüş uygulama ve davranış kalıplarını ifade eder. Mesela; aile, din, eğitim, siyaset, ekonomi kurumları gibi.

Toplumsal kuruluş; kurumların toplumsal hayattaki somut görünümüdür. Mesela; eğitim bir kurum iken, eğitim hayatında faaliyet gösteren okul ve dersane birer kuruluştur.

Toplumsal grup; belli ortak özelliklere sahip, ortak amaçlar için toplumsal etkileşim ve ilişki içinde bulunan belli bir sürekliliği olan en az iki veya daha fazla kişiden oluşan topluluklardır.

Ç. Toplumsal Grup

Toplumsal grup; belli ortak özelliklere sahip, ortak amaçlar için toplumsal etkileşim ve ilişki içinde bulunan, en az iki veya daha fazla kişiden oluşan topluluklardır.

İnsanlar doğum veya evlat edinme yoluyla ilk aile grubuna girer. İnsanlar, aynı anda çok sayıda grubun üyesidir. Her toplumsal grubun kendine özgü birtakım amaçları ve işlevleri vardır. Bu nedenle gruplar; kuruluş amaçlarını ve işlevlerini yerine getirdikleri sürece varlıklarını devam ettirebilirler.

1. Toplumsal grupların özellikleri

- En az iki kişiden oluşur.
- Grup üyeleri arasında bir duygusu hâkimdir.
- Her grubun ortak değerleri ve amaçları vardır.
- Her toplumsal grubun kendine özgü yapısı ve kuralları vardır.
- Grup üyeleri arasında belirli bir statü ve rol dağılımı vardır. Yani iş bölümü vardır.
- Grupların yapısı ve nitelikleri toplumlara ve zamana göre farklılık gösterir.
- Her grup görece belli bir sürekliliğe sahiptir.
- Her grubun üyelerinin üzerinde belli bir yaptırımı vardır.

2. Toplumsal grupların işlevleri

- Üyelerinin ihtiyaçlarını (biyolojik, psikolojik, barınma, beslenme) ve beklentilerini karşılar.
- Bireye toplumun kültürünü kazandırır ve sosyalleşmesine katkı sağlar. Böylece uyum sorunlarını ortadan kaldırır ve bireye bir kimlik ve kişilik kazandırır.
- Dayanışma ve bağıllık duygularını geliştirir.

- Bireylerin yalnızlık duygularını ortadan kaldırarak, bireylere grup bilinci ve bir duygusu kazandırır. Bu sayede bireye de güven verir.
- Bireyde tutum değişikliğine sebep olur.
- Bireyin yaşamına bir amaç ve anlam kazandırır.

3. Toplumsal Grup Çeşitleri

a) İlişki biçimlerine (türlerine) göre gruplar: İlişki biçimlerine göre grupları sınıflandırmada karşımıza iki isim çıkmaktadır. Bunlar Cooley, Tönnies'dir.

a.1. Cooley'e göre gruplar ilişkinin biçimine göre birincil ve ikincil grup diye ikiye ayrılır: **Birincil gruplar;** birincil ilişkilerden oluşur. Aile, arkadaşlık gibi. **İkincil gruplar;** ikincil ilişkilerden oluşur. Bankalar, partiler, sendikalar, ordu gibi.

a.2. Tönnies, grupları ilişkinin biçimine göre ikiye ayrılır: cemaat ve cemiyet.

Cemaat; ilişkilerin samimi olduğu (birincil ilişkilerin görüldüğü), ortak iradenin, ortak mülkiyetin, ortak çıkarların, birlik şuru ve bir duygusunun hâkim olduğu, düzenin ve ilişkilerin yazılı olmayan kurullarla sağlandığı (adetler, töreler gibi) köy topluluklarını anlatır. Uzmanlaşma ve işbölümü az olduğu için mekanik dayanışma vardır.

Cemiyet; ilişkilerin samimi olmayıp resmi olduğu (yani ikincil ilişkilerin görüldüğü), bireysel çıkarlara dayalı olarak ben duygusunun hâkim olduğu, bireysel irade ve bireysel (özel) mülkiyetin görüldüğü şehir topluluklarını anlatır. Uzmanlaşma ve işbölümü çok geliştiği için organik dayanışma vardır.

Uyarı: Cooley'in birincil gruplar dediği gruplar, Tönnies'in cemaat dediği gruplar olurken, Cooley'in ikincil gruplar dediği gruplar Tönnies de cemiyet adını almıştır.

a.3. Durkheim de cemaat ve cemiyet ayrımına uygun olarak **mekanik** ve **organik** olmak üzere iki dayanışma tipinden söz etmiştir. Bu iki dayanışma ayrımında ölçüt olarak, nüfusun artışıyla birlikte işbölümünün yaygınlaşmasını göstermiştir.

Cemaatte, nüfus az olduğundan dolayı işbölümü yaygınlaşmamış ve bu nedenle karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bir işbirliği (mekanik) vardır. Köylerdeki imece usulü dayanışma buna örnektir.

Cemiyette ise, nüfusun artışıyla birlikte işbölümü yaygınlaşmış ve farklı iş kollarının birbirini tamamlaması şeklinde görülen sözleşmeli dayanışma (organik) ortaya çıkmıştır. Şehirlerdeki iş bölümünün ve uzmanlaşmanın birbirini tamamlaması buna örnektir.

b) Nüfus hacmine (üye sayısına) göre: Büyük gruplar (şehir, banka vb. gibi), küçük gruplar (köy, aile, arkadaşlık, komşuluk vb. gibi) olarak ayrılabilir.

c) Kuruluş biçimine göre: Resmi olan (resmi daireler, şirketler, dernekler, okullar vb.), resmi olmayan (arkadaşlık, komşuluk, oyun grupları vb.)

ç) Süresine göre: Sürekli olan (aile, köy, kasaba, şehir vb.), geçici olan (mevsimlik işçiler, turistik kafileri vb.) devirli olan (Her hafta kurulan pazarlar, uluslar arası fuarlar vb.)

d) Katılma biçimine göre: İradeli-İstekli (Arkadaş grupları, dernekler), irade dışı-zorunlu (Aile, ırk/ulus)

e) Görevlerine göre: Bir ticari şirketin bir müzik grubunun yerine getirdiği **bir tek görevi olan**, Belediye, siyasi parti gibi birden fazla görevi yerine getirmeye çalışan gruplar **çok görevi olan** gruplardır.

4. Toplumsal Grup Dışı Topluluklar

a) Kalabalıklar (Yığınlar): Fiziksel yakınlıklarına rağmen, aralarında sosyal ilişki bulunmayan insan topluluklarına denir. Yüzeysel ve geçici (kısa süreli) etkileşim içindedirler. Ortak amaçları yoktur. Genellikle rastgele bir araya gelirler. Statü ve rol dağılımı yoktur. Genellikle birbirini tanımayan insanlardan oluşur.

Çeşitli biçimde görülürler: pazarda alış-veriş yapanlar, sokakta yürüyenler **sıradan kalabalıklara**, maç, tiyatro, konser izleyenler **izleyici kalabalığa**, protesto yürüyüşü yapanlar **gösteri kalabalığa** (etkin kalabalıklara) örnek verilebilir.

b) Kategoriler: Aynı fiziksel mekânı paylaşmayan, fakat ortak bir takım özellikleri olan topluluklardır. Aynı kategoride yer olan insanlar böyle bir kategoriye sokulduklarının farkında olmayabilirler. Belli başlı kategoriler kitleler, sınıflar, azınlıklardır.

Kitleler; düşünce, zevk vb. bakımından aynı özelliklere sahip insanların oluşturduğu kategorilerdir. Mesela; sigara tiryakileri, arabesk müziği sevenler, hayvan severler, çevreciler gibi.

Sosyal Sınıflar; gelir düzeyi, eğitim düzeyi, meslek bakımından benzer yaşam biçimine sahip insanların oluşturduğu kategorilerdir. Mesela; işçiler, futbolcular, sanayiciler, berberler, esnaflar gibi.

Sosyal azınlıklar; bazı haklardan yoksun bırakılmış insanların oluşturduğu kategorilerdir. Dinsel azınlıklar, yabancılar, etnik azınlıklar bunlara örnektir. Mesela; zenciler, göçmenler gibi.

IV. SOSYOLOJİNİN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

A. Bilimsel Yöntemin Aşamaları

Sırasıyla bu aşamalar gözlem, hipotez, sınamaya (deneyleme) ve genellemelere (kuram ve yasalara) ulaşma şeklinde gerçekleşir.

Mesela; traktörün köy hayatı üzerindeki etkisini belirlemek isteyen bir araştırmacı, hipotezini (varsayımını) oluşturmak için öncelikle köy hayatını gözlemlemiş olmalıdır. Bu gözlemlerine dayanarak oluşturduğu **hipotezinin**, traktörün köylerde kullanılmaya başlanmasından sonra doğrulanıp doğrulanmadığını **sınar**. Doğrulanması halinde traktörün köy hayatını etkilemesi konusunda **bilimsel** yargılara (kuram ve yasalara) ulaşır. Bilim adamı bilimsel yargılara ulaşırken bu yargıların güvenilirliğine çok dikkat etmelidir.

B. Bilimlerin Kullandığı Genel Yöntemler

1. Tümevarım (Dedüksiyon): Ayrı ayrı gözlemlerden hareketle genel yargılara ulaşmaktır.

2. Tümdengelim (Endüksiyon): Doğruluğu kabul edilmiş genel yargılardan özel yargılara ulaşmaktır.

Sosyoloji de bir bilim olarak bu iki yöntemi araştırmalarında kullanır. Ancak sosyolojinin inceleme sahası geniş olduğundan incelenen evrende geniş olabilmektedir. Bu nedenle bu araştırmalarda örneklem alma önem kazanmaktadır.

Bir araştırmanın kapsamına giren bireylerin ve olguların tümüne **evren** denilir. Belli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil etme yeterliliği olduğu kabul edilen küçük gruba (kesite) **örneklem** denir. Örneklemden alınan sonuçlar, ilgili evrene genellenir.

3. Birleştirici Yöntem: Tümevarım ve tümdengelim metotlarının birlikte kullanılmasıdır. Sosyal olaylar çok yönlü ve çok faktörlü olduğu için sosyolojide birleştirici metot kullanılması gerekmektedir. Çünkü birleştirici metot olaylara hem neden-sonuç ilişkisi açısından bakar, hem de olaylara bütüncül bir yaklaşım sergiler.

4. Analoji: İki olay veya olgu arasındaki bir veya birkaç ortak özellikten yola çıkarak, biri hakkında verilen bir yargıyı diğeri hakkında da vermektir.

Mesela; “İstanbul büyük şehirdir ve toplumsal sapma sorunu vardır. Ankara da büyük şehirdir. O halde Ankara’da da toplumsal sapma sorunu vardır.”

C. Sosyolojinin Araştırma Yöntemleri

1. Tarama araştırması: Geniş grupları kapsayan bir araştırmadır. En önemli türü kamuoyu araştırmalarıdır. Bu araştırmalarda çoğunlukla anket ve görüşme tekniği kullanılır.

2. Alan çalışması: Belli bir olayın çok boyutlu olarak derinlemesine incelenmesidir. En önemli türü monografidir. Monografiler belde (köy, şehir) ve kuruluş (sendika, siyasi, parti-baskı grubu) monografileri diye ikiye ayrılır. Ayrıca gözlem, anket ve görüşme veri toplama teknikleri de alan çalışmasında kullanılır.

3. Belgelere dayalı araştırma: Yazılı belgeler, istatistik belgeler ve günlük yaşamın bir parçası olan her türlü belgenin (fotoğraflar, ses kayıtları, ev ve iş araç gereçleri vb.) kullanılarak bir konunun araştırılmasıdır.

D. Sosyolojide Veri Toplama Teknikleri

1. Gözlem: Toplumsal olayların oluş halinde iken amaçlı olarak izlenmesidir. Sosyolojide gözlem basit ve sistematik gözlem olmak üzere ikiye ayrılır.

Basit gözlem katılımlı ya da **katılımsız** şeklindedir. Araştırmacı incelediği sosyal grubun içinde, grubun bir üyesi olarak yaşayarak gözlem yapıyorsa katılımlı, eğer araştırmacı araştırdığı olayı tıpkı bir seyirci gibi inceliyorsa katılımsız gözlemdir.

Sistematik gözlem ise araştırmacının standart araçlara başvurarak bilgi toplamasını sağlayan bir tekniktir.

2. Anket: Toplumsal nitelik taşıyan herhangi bir konu, nesne veya olay hakkında bireylerin duygu, düşünce ve tutumlarını tespit etmek amacıyla hazırlanmış soru listesi ile bilgi alınmasıdır. Anketi ilgili herkese uygulamak mümkün olmadığından örneklem yoluna başvurulur. Anket bireysel ve toplu olarak uygulanabilir.

3. Görüşme (mülakat): Görüşme, yüzyüze ve sözel olarak yapılan bilgi toplama yöntemidir. Bu görüşme bir kişiyle olabileceği gibi bir grup insanla da olabilir.

4. Monografi: Sınırları belirlenmiş bir konunun derinlemesine incelenmesine monografi denir. İlk monografi çalışmalarını Fransız **Le Play**, “madende çalışan işçi aileleri” üzerinde yapmıştır. Monografi sistematik bir gözlem tekniğidir.

5. Sosyometri: Küçük gruplarda, grup üyeleri arasındaki duygusal yakınlaşma derecesini (sevme, kıskanma, nefret etme gibi) belirlemeye yarayan bir araştırma tekniğidir. Amaç küçük grupların iç yapısını gözlemlemek ve varsa iç aksaklıklar grubun iç yapısını yeniden düzenlemektir.

6. Olay incelemesi: Toplumsal olguların anlaşılmasına yardımcı olması için, geçmişteki durumlarının incelenmesidir. Mesela; askerlik olgusuna verilen değer geçmiş yaşantılarla ilgilidir.

7. İstatistik: Diğer araştırma tekniklerinden elde edilen bilgilerin sayılarla ifade edilerek yorumlanmasıdır. Bu yorumlamada sık sık grafikler kullanılır. Bu sayede bilimsel yargılar nesnel bir anlatıma kavuşur.

E. Durkheim'in Yöntem Anlayışı

Sosyolojinin pozitif bilim olarak kurulmasını sağlayan Durkheim'in yöntem anlayışı şöyledir:

a) Sosyal olaylar bir eşya gibi alınmalıdır. Bu durumda toplumsal bilinç işe karışmayacağından, objektif olunabilir. (**Objektiflik ilkesi**)

b) Sosyal olaylar, yine sosyal olaylarla açıklanmalıdır. Çünkü toplumsal olaylarda belirleyici öğe olan toplumsal bilinç, bireysel bilinç üzerinde sürekli bir baskı kurarak etki yapar.

c) Sosyal olaylarda normalliğin ve anormalliğin ölçüsü toplumdur. Toplumun çoğunluğunda yaygın olan şey normaldir. Bu nedenden dolayı normalliğin ve anormalliğin ölçütü toplumlara göre değişir.

I. SOSYALLEŞME (TOPLUMSALLAŞMA)

A. Sosyalleşmenin Anlamı ve Unsurları

Sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü, değerlerini, normlarını (yani yaşama, duyma ve düşünme biçimlerini) öğrenme ve benimseme (içselleştirme) sürecidir.

Sosyalleşme süreci sayesinde toplumun yeni kültürü yeni kuşaklara geçer. Birey sosyalleşme sayesinde, toplumun kültürüyle bütünleşir ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlar. Böylece birey, bir toplum içinde diğer insanlarla birlikte ortak bir yaşam sürdürebilir.

Sosyalleşme süreci bireyin kişilik, karakter ve benliğini biçimlendirir ve ona kültürel kimlik kazandırır (**Kültürel kimlik:** bir toplumun kendisine özgü olan kültür özelliklerine denir. Her birey, içinde yaşadığı toplumun kültürel kimliğini yansıtır. Bu nedenle, bir Türk bir Alman'dan farklıdır.).

Bireyin sosyalleşmesi sürecinde ilk ve en etkili olan unsur ailesidir. Başlangıçta aile çocuk üzerinde daha etkili olurken, bu etki okulla birlikte azalmaya başlar. Okul, toplumun değer ve normlarını, bilinçli olarak çocuğa aktaran en önemli kurumlardan biridir.

Birey hayatı boyunca birçok toplumsal ortama farklı bir şekilde katılır. Çünkü toplumun bireyden beklediği davranışlar çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerine göre farklıdır. Birey topluma uyum sağladığı sürece sosyalleşmeye devam eder.

Çocukluk ve ergenlik döneminde sosyalleşmenin unsurları; aile, okul, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarıdır.

B. Sosyalleşmenin Aşamaları

Sosyalleşme süreci, bireyin yaşamının her anında etkilidir. Birey, doğumla birlikte önce ailede sosyalleşir. Çocukluk ve yetişkinlik dönemine geldiğinde; arkadaş çevresi, okul, yaşanılan çevre özellikleri, boş zamanları değerlendirme olanakları, kitle-iletişim araçları bireyin sosyalleşmesine yön verir. Ayrıca örf, adet, gelenek ve görenekler, kurumlar, insani, ahlaki, milli ve manevi değerlerde sosyalleşme sürecinde birey etki eder.

C. Sosyalleşme ve Toplumsal İlişkiler

Sosyalleşme sürecinde, topluma hâkim olan ilişkilerde bireyi biçimlendirir. Bu nedenle, bireyin yaşamı boyunca kurduğu ilişkiler, davranış biçimleri sosyalleşme sürecinden izler taşır. Sosyalleşme sürecinde en etkili unsur bireyin içinde yaşadığı çevre ve kültürel ortamdır. Sosyalleşmenin gerçekleşmesinde kurulan ilişki biçimi daha sonraki toplumsal ilişkilerinde belirleyici rol oynar.

II. TOPLUMSAL İLİŞKİLER

En az iki insan arasında belli bir süre devam eden, belli amaçlara yönelik olan, karşılıklı etkileşim halinde gerçekleşen anlamlı ilişkilerdir. Toplumsal ilişki iki insan arasında olduğu gibi, gruplar arasında da olabilir.

A. Toplumsal İlişkilerin Özellikleri

- En az iki insanı gerektirir.
- Belli bir zaman dilimi içinde gerçekleşir.
- İlişki bireyler arasında ortak bir anlam taşır.
- Toplumsal ilişki kuran taraflar birbirinden haberdardır ve karşılıklı etkileşim halindedir. Bu etkileşim ortak dil aracılığıyla sağlanır.
- Toplumsal ilişkiler; hukuk, örf, adet, gelenek, görenek gibi kurallara göre gerçekleşir.

Mesela; bankadaki veznedar ile müşteri arasında toplumsal ilişki vardır; ancak bankamatikten para çeken insan ile bilgisayar arasında ilişki yoktur.

B. Toplumsal İlişki Çeşitleri

1. Niteliklerine göre: İkiye ayrılır.

a) Birincil İlişkiler: Duygusallığın hâkim olduğu, ilişkilerin samimi ve yüz yüze olduğu ve etkileşimin güçlü olduğu ilişkilerdir. Uzun süreli ilişkilerdir. İlişkilerde yazılı kurallar yoktur. Biz duygusu hâkimdir. Çıkar ilişkisi yoktur. Küçük gruplarda görülür: aile, akrabalık, dostluk, komşuluk, köy gibi gruplarda bu ilişki türü görülür.

b) İkincil İlişkiler: Duygusallık yerine akılcılığın hâkim olduğu ve ilişkilerin resmîyetlik kazandığı ilişkilerdir. Etkileşim zayıftır, ilişkiler daha kısa sürelidir. Biz duygusu yerine ben duygusu hâkimdir. Çıkar ilişkisine dayalıdır. Büyük gruplarda görülür. Bankalarda, orduda, sendikalarda görülen ilişkiler buna örnektir.

2. Sürelerine göre: Üçe ayrılır.

a) Kısa süreli ilişkiler: Zaman bakımından kısa süren ilişkilerdir. Tesadüfi ilişkilerdir. Mesela; Taksi şoförü ve yolcusu arasındaki ilişki bu türdendir.

b) Uzun süreli ilişkiler: Çok uzun süren, bazen insanın doğumundan ölümüne kadar sürebilen ilişkilerdir. Mesela; aile bireyleri arasındaki ilişkiler, komşular arası ilişkiler, arkadaşlar arası ilişkiler.

c) Periyodik (devirli) ilişkiler: Bu ilişki, sadece yılın belli bir döneminde kurulur ve bir dahaki döneme kadar ortadan kalkar. Mesela; dört yılda bir yapılan olimpiyatlar ya da bir şehirde her yıl kurulan fuarlar, periyodik ilişkilere örnek gösterilebilir.

3. Birey sayısına göre: Üçe ayrılır.

a) Birey-Birey ilişkisi: Sadece iki kişi arasında geçerli olan ilişkilerdir (Karı-koca arasındaki ilişki).

b) Birey-Grup ilişkisi: Bireyin bir grup veya gruplarla girdiği ilişkidir (Öğretmenin sınıfla ilişkisi).

c) Grup-Grup ilişkisi: İki farklı grup arasında gerçekleşir (İki futbol takımı arasındaki ilişki).

C. Toplumsal İlişkiyle İlgili Temel Kavramlar

1. Toplumsal Statü ve Anahtar Statü

Bireyin toplum içindeki yerine, konumuna **sosyal statü** denir. Birey toplumda, aynı anda birden çok statüye sahip olabilir. Mesela; bir kişi hem öğretmen, hem baba, hem de bir dernekte başkan olabilir. Bu statülerden bir tanesi onun temel statüsüdür. En fazla önem taşıyan statüye **anahtar (başat) statü** denir.

Statüler **kazanılmış** ve **verilmiş statüler** diye ikiye ayrılır. Bireylerin doğuştan sahip oldukları statülere **verilmiş statüler** denir. Mesela; kölelik, zencilik, bayan olmak gibi. Bireylerin kendi yeteneklerine, başarılarına göre sonradan kazanmış olduğu statülere ise **kazanılmış statüler** denir. Mesela; öğretmenlik başkanlık, anne, baba olmak gibi.

2. Toplumsal Rol, Rol Çatışması, Rol Pekiştirilmesi

Bireyin statüsüne uygun olarak toplumun beklentileri doğrultusunda gösterdiği davranış kalıplarına **toplumsal rol** denir. Bireyler aynı anda birden çok statüye sahip olduklarından, birden fazla rolü de oynamak zorunda kalırlar. Eğer bireyler statülerine uygun rolleri karıştırırlarsa **rol çatışması** yaşanır. Mesela; kendi çocuğunun derslerine giren bir öğretmen, çocuğunun başarısını değerlendirirken rol çatışması yaşayabilir.

Bireyin yerine getirdiği roller birbirine benziyorsa, bu rollerin birbirini desteklemesine, kolaylaştırmasına **rol pekiştirilmesi** denir. Mesela; bir avukatın daha sonra savcı olmasını verebiliriz.

3. Toplumsal Prestij (Saygınlık)

Kişinin toplumdaki saygınlığına **sosyal prestij** denir. Prestij, bireyin saygınlığına bağlıdır. Aynı statüdeki insanların saygınlıklarının farklı olması, prestijin kişisel özelliklere; yani kişinin soyu, servet durumu, biyolojik özellikleri, eğitim derecesi, dini bağlılığı vb. gibi faktörlere dayandığını gösterir.

4. Toplumsal Değerler

Toplumsal değer; toplumdaki kişilerin içten bağlı oldukları ortak duygular, düşünceler, kurallar ve uygulamalardır. Mesela; namus, bayrak, vatan, bağımsızlık, dürüstlük birer toplumsal değerdir. Toplum değerler zamanla ve toplumdan topluma farklılık göster. Değerlerin süreklilik kazanabilmesi için norm biçiminde somutlaşması gerekir.

Toplumsal değerlerin işlevleri şunlardır:

- 1-) Değerler ortak olarak benimsenip paylaşıldığı için toplumda işbirliği ve dayanışma yaratır.
- 2-) Değerler sayesinde bireyler hangi durumlarda nasıl davranacaklarını önceden bilirler.
- 3-) Kişilerin toplumsal statülerini ve rollerini seçmelerine-gerçekleştirmelerine yardımcı olur.
- 4-) Bireyin "toplumsal kimliği"ni oluşturmasına yardımcı olur.

5-) Toplumsal bütünleşmeyi sağlar, toplum birliğinin ve düzenin sağlanmasına yardımcı olur.

6-) Kişilerin toplumla uyum içinde olmalarını sağlar.

7-) Bireyler üzerinde toplumsal baskılar uygulayarak bireylerin davranışlarını kontrol ederek toplumsal denetimi sağlar.

5. Toplumsal Normlar

Toplumda bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini düzenleyen ve yaptırım gücü olan kurallar sistemine **toplumsal norm** denir. Normlar ikiye ayrılır:

a) Yazılı (resmi) normlar: Yasa, tüzük, yönetmelik vb. yazılı normlara örnektir. Yazılı normlar devlet tarafından uygulanır ve yaptırım gücü yüksektir.

b) Yazısız (resmi olmayan) normlar: Örf, adet, gelenek, görenek, vb. yazılı olmayan normlardır. Toplumda genel bir uygulama olarak herkesçe bilinir ve uymayanlar toplum tarafından cezalandırılır (kınama, dışlanma, ayıplanma vb.). Mesela; büyüklere karşı saygılı olmak, komşu hakkını gözetmek, yalan söylememek vb.

Normlar şu özelliklere sahiptir:

- Toplumdan topluma ve zamanla farklılık gösterir.
- Toplumsal ihtiyaçlardan doğarlar. İhtiyaçlara cevap vermeyen (işlevini yitiren) normlar zamanla ortadan kaybolur.
- Normlar eşit önem derecesine sahip değildirler.
- Her grup veya toplum sosyal normlara sahiptir.
- Toplumsal düzeni sağlar.
- Yaptırım gücüne sahiptirler.
- Normların temelinde sosyal değerler vardır.

6. Toplumsal Kontrol

Bireylerin sosyal normlara uymasını sağlayan ve belli oranlarda yaptırım gücü bulunan mekanizmadır. Toplumsal kontrol; resmi ve resmi olmayan kontrol diye ikiye ayrılır. Hukuka dayalı yaptırımlar (para veya hapis cezası, hak mahrumiyetleri, toplumsal hizmetlerde çalıştırma) resmi kontroldür ve devlet tarafından yerine getirilir. Dine, ahlaka, geleneğe bağlı yaptırımlar (kınama, dışlanma, ayıplanma vb.) resmi olmayan kontroldür ve toplum tarafından yerine getirilir. Toplumsal kontrol, insanların toplumsal normlardan sapmasını engelleyerek, toplumsal düzenin bütünlüğünü, sürekliliğini sağlar.

7. Toplumsal Sapma (Anomi)

Toplumsal sapma; toplumsal kontrolün etkisiz veya yetersiz kalması durumunda sosyal değer ve normlardan sapmadır. Yani bireylerin ait oldukları toplumun değerlerini ve normlarını ihlal eden davranışlar sergilemesidir. Toplumsal sapma iki türdür. **Olumsuz toplumsal sapma;** toplum tarafından onaylanmayan sapmadır. **Mesela;** rüşvet, hırsızlık, cinayet, yolsuzluk vb. **Olumlu toplumsal sapma;** toplumca idealleştirilen davranışlardır. **Mesela;** insanlık adına yapılan büyük fedakârlıklar, yoksullar için bir kişinin servetini harcaması vb.

I. TOPLUMSAL YAPININ TANIMI

İçinde toplumsal ilişkilerin, toplumsal olayların meydana geldiği, toplumsal grupların ve kurumların yer aldığı, toplumun şekil ve çerçevesiyle ilgili dış görünüşe sahip olan unsurların biçimlendirdiği bütünlüğe **toplumsal yapı** denir.

Toplumsal yapının iki yönü vardır:

a) Fiziki yapı: Toplumun dış görüşü yani çerçevesidir. Toplumun üzerinde yaşadığı coğrafi bölge, bu bölgeye yerleşim şekli (köy-kent), toplumun nüfusu, nüfusun dağılışı (genç-yaşlı), köy-kent ve metropol gibi yapılanmalar bu yapıya aittir.

b) Kültürel yapı: Toplumun manevi yapısıdır. Toplumda görülen sosyal ilişkiler, statüler, roller, değerler, normlar, kontrol mekanizmaları, gruplar, kurumlar gibi yapılanmalar bu yapıya aittir.

Bir sosyal yapının içinde birçok sosyal yapı vardır. Her toplumun kendine özgü sosyal yapısı vardır. Sosyal yapı zamanla ve toplumdan topluma farklılık gösterir. **Mesela;** feodal toplum yapısı, Türk toplumunun sosyal yapısı kendine özgü bir yapıdır. Çekirdek ailenin sosyal yapısı, geleneksel geniş ailenin yapısından farklıdır.

II. TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL GRUPLAR

Toplumsal yapı birbirinden farklı özelliklere sahip köy, kent, metropol, millet vb. gruplardan oluşur.

a) Köy: İnsanların toprağa yerleşmesiyle beraber köy toplulukları ortaya çıkmaya başlamıştır. Toprakten elde edilen ürünler ve hayvancılık faaliyetleri üretim fazlasını ortaya çıkarmıştır. Bu da özel mülkiyetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özel mülkiyetin ortaya çıkması yöneten-yönetilen sınıflarını doğurmuştur. Üretim fazlası aynı zamanda boş zamanları doğurduğundan sanat ve zanaat alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Köy topluluklarında ekonomi tarıma ve hayvancılığa dayalıdır. Mekanik dayanışma (imece usulü gibi) vardır. Yani iş bölümü ve uzmanlaşma yoktur. Köy topluluklarındaki aile tipi geniş ailedir ve akrabalık bağları güçlüdür. Birincil ilişkiler görülür. Sınırlı bir nüfus vardır ve nüfus yapısı homojendir. Toplumsal hareketlilik azdır. Gelenek ve görenekler etkilidir.

b) Kent: İlk kentler Mezopotamya'da (M.Ö. 3500) görülmüştür. Antikçağda Roma kentini, Anadolu'da ve Mısır'da kurulan birçok kentleri görmekteyiz. Fakat bu kentler daha çok savunma ve ekonomik işleve sahip kentler idi.

Günümüz kentlerinin ortaya çıkışı ilk kez sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle makineye dayalı üretim ortaya çıkmış, bu da fabrikaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Fabrikaların yakınında yerleşen ve kente göç eden insanlar bugünkü sanayi kentlerinin doğmasına neden olmuştur.

Kentlerde ekonomi sanayi, ticaret ve hizmet sektörüne dayalıdır. Organik dayanışma vardır. Teknik işbölümü ve uzmanlaşma yaygındır. Aile tipi çekirdek ailedir ve akrabalık bağları zayıftır. İkincil ilişkiler daha çok görülür. Nüfus yoğunluğu ve toplumsal hareketlilik fazladır. Nüfus yapısı daha çok heterojendir. Hukuk kuralları etkilidir.

Kentler, çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek gruplarını, toplumsal sınıf ve tabakaları içine alan heterojen (ayrı cinsten) yani farklılıkları içeren bir yapı gösterir.

Hızlı kentleşmenin en büyük nedeni göçlerdir. Kentleşmeye sebep olan diğer önemli nedenler, kırsal alanın ekonomik, kültürel, sosyal olanaklarının yetersizliği ve kent yaşantısının sağladığı olanaklar olarak sayabiliriz. Ülkemizdeki kentleşme Avrupa ülkelerinde olduğu gibi sanayileşme sonucunda oluşmamıştır. Kentleşmede belirleyici olan etken, kırsal yapıda değişimler ve çözümler olmuştur.

Ülkemizde kentleşme sonucunda önemli birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar; işsizlik, gecekondulaşma, çevre kirliliği, bölgeler arası dengesizleşme, kültürel çözümler ve kuşaklar arası çatışmaların artması gibi sorunlar başlıca sorunlardır.

c) Metropol (Anakent): Metropol kentler birkaç sanayi yerleşim merkezinin birleşmesi sonucu oluşmuştur. Yani kentlerden farklı olarak birden fazla merkeze sahip yerleşim merkezleridir. Metropoler yerleşmenin günümüzde geldiği en üst noktadır. Büyük şehir olarak adlandırılan kentler birer metropoldür.

d) Millet (Ulus): Fransız ihtilalinin etkisiyle feodal düzen yıkılmış ve kapitalist sistemin oluşumu döneminde milletler ortaya çıkmıştır. Fransız ihtilaliyle eşitlik ve özgürlük fikirleri yayılmaya başlamış ve milli irade, milli egemenlik gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bu da millet egemenliğine dayanan ulus topluluklarının oluşmasını sağlamıştır. Bir toplumun ulus olabilmesi için ekonomi, toprak, soy, dil, din, ülkü, tarih ve kültür birliği olması gerekir.

III. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM VE TİPLERİ

Toplumsal etkileşim, birey ya da grupların birbirlerini etkilemek yoluyla gerçekleştirdikleri toplumsal davranışlardır. Toplum, grupların, biçimlenmesinde, statü ve rollerin belirlenmesinde toplumsal etkileşim önemli bir faktördür.

Başlıca toplumsal etkileşim tipleri; mübadele (sosyal alışveriş, değişim), iş birliği, rekabet, çatışma, uyum, uyarılma, benzeştirme ve baskıdır.

1. Mübadele: Bu etkileşim çift yönlüdür ve gönüllülük esasına dayanır. Bir beklenti veya karşılık alma amacıyla davranışta bulunma şeklinde gerçekleşen etkileşimdir. **Mesela;** bireylerin yardım ettikleri kişiden bir teşekkür beklmeleri, İşçilerin ve memurların haklarının korunması beklentisiyle sendikalara üye olması, bireylerin hoşça vakit geçirmek için arkadaşlıklar kurması.

2. İş birliği: Birden fazla grubun ortak bir hedefin izlenmesinde birlikte hareket etmeleridir. Bu etkileşim genelde taraflardan birinin tek başına ulaşamayacağı bir hedef, sorun karşısında ortaya çıkar. **Mesela;** deprem sonrasında göçük altında kalan insanları kurtarmak için insanların birlikte hareket etmesi.

3. Rekabet: Birden fazla kişinin veya grubun aynı hedefi elde etmek için mücadele girmesidir. Rekabette hedefe yoğunlaşma vardır. **Mesela;** uçak firmalarının bilet fiyatlarını neredeyse otobüs bilet fiyatları ile aynı seviyeye düşürerek yolucu sayılarını artırmaya çalışmaları.

4. Uyum: Birey veya grupların temel davranış kalıplarını değiştirmeden çatışmaları önleyecek iş birliğini devam ettirecek davranışlar sergilemesidir. **Mesela;** bireyin bazen yapılan bir hatayı görmezden gelmesi, başkalarının alınganlık göstermesine neden olacak davranışlardan, sözlerden kaçınması.

5. Uyarılma: Grup beklentilerine uygun davranmadır. Davranışlar başka kişi ya da gruplara göre düzenlenir. Uyumdan farklı olarak tek yönlü bir etkileşimdir. **Mesela;** öğrenciler sınıf içinde rastgele davranmazlar; davranışlarını sınıfa göre (diğer arkadaşlarına) göre ayarlarlar.

6. Benzeştirme: Birden fazla kişinin veya grubun bir diğerinin davranış kalıplarını kabul edip uygulamasıdır. Arkadaşlıklar, kültürel etkileşim ve bir gruba katılma bu etkileşime neden olur. **Mesela;** selamlaşma, konuşma tarzı, yemek yeme biçimi gibi sosyalleşme yoluyla benimsediğimiz davranış şekilleri buna örnektir.

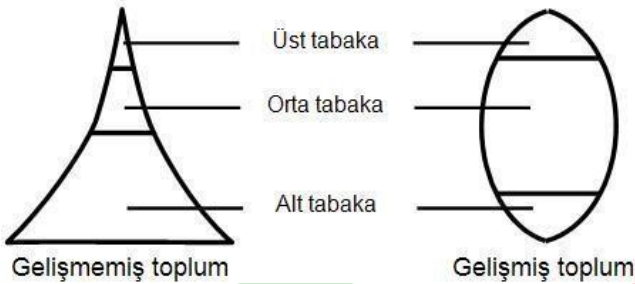
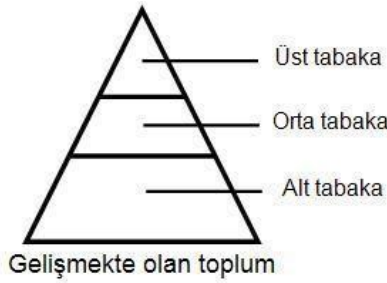
7. Çatışma: Birden fazla kişinin veya grubun bir diğerini ortadan kaldırmaya veya etkisizleştirmeye çabalamasıdır. Rekabette taraflar hedefe yönelirken çatışmada ise birbirlerine yönelirler.

8. Baskı: Bireylerin veya grupların istenilen şekilde davranmasını sağlamak için zorluk çıkarılması, tehdit edilmesi veya bazı şeylerden yoksun bırakılmasıdır. Tek yönlü gerçekleşen bir etkileşimdir. **Mesela;** Batı Trakya'da Türk olanlara yapılan olumsuz uygulamalar.

IV. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Toplumsal tabakalaşma, bireylerin toplum içinde hak ve ödevleri, yetki ve sorumlulukları göz önüne alınarak hiyerarşik olarak derecelendirilmesidir. Bu derecelendirmede temel alınan ölçütler statü, servet, siyasi güç, prestij (saygınlık), ırk, yaşam biçimi, meslek ve eğitim düzeyi gibi ölçütlerdir.

Toplumsal sınıf, bir toplumda benzer yaşam tarzına sahip insanların oluşturduğu bir kategoridir. Aynı toplumsal sınıfı oluşturan bireyler gelir düzeyi, tüketim biçimi, sosyal statü, saygınlık, meslek, eğitim vb. bakımından benzer özellik gösterirler. Buna göre bir toplumda sosyal tabakalar alt, orta, üst olarak gösterildiği gibi, bu tabakalar içinde memur, işçi, çiftçi, asker gibi sınıflar yer alabilmektedir.

1. Toplumsal Tabakalaşma Türleri

İnsanların yaşam tarzına göre kademeli dizilişi, toplumsal tabakalaşmayı meydana getirir. Toplumsal tabakalaşma üç türdür.

a) Kapalı sınıf tabakalaşması: Tabakalar arası geçişe hiçbir şekilde izin verilmeyen tabakalaşma türüdür. Bireyler başarı ve yeteneklerine göre değil de, ırk, renk, aile, gelenek gibi ölçütlere göre belirli tabakalar içinde yer alır. Yani verilmiş statüler geçerlidir ve bunlar süreklidir.

Mesela; Hindistan'daki kast sistemi ve Eski Yunan, Roma'da ve 19. yy. öncesinde Amerika'da görülen kölelik sistemi.

b) Yarı açık sınıf tabakalaşması: En iyi örneği Orta Çağ Avrupa'sında görülen zümre sistemidir (Feodalizm). Bu tabakalaşmada, tabakalar arasında geçiş belirli katı kurallara bağlı olarak gerçekleşir. Kişilerin statüsü mensup olduğu aile tarafından belirlenmiştir. Fakat bu statüler doğuştan ve sürekli değildir. Eşit olmayan bu tabakaların varlığı yasalarla tanınmış ve korunmuştur. Bu tabakaların farklı hakları, sorumlulukları ve ayrıcalıkları vardır. **Mesela;** senyörün görevi korumak, serfin (köle) görevi senyör adına üretim yapıp ona hizmet etmek. Bu dönemde kral, kilise, soylular, askerler, tüccarlar, zanaatkarlar ve köylülerden oluşan bir toplumsal hiyerarşi vardı.

c) Açık sınıf tabakalaşması: Tabakalar arası geçişin demokratik kurallara göre serbest olduğu tabakalaşma tipidir. Bireyler eğitim düzeyleri ve yetenekleri ölçüsünde tabakalar ve sınıflar arasında geçiş yapabilmektedir. **Mesela;** yoksul bir aile çocuğunun okuyarak profesör olması gibi.

2. Toplumsal Hareketlilik

Coğrafi mekândaki yer değiştirmeler veya sınıflar ve tabakalar arasındaki geçişlere toplumsal hareketlilik denir. İki tür hareketlilik vardır.

a) Dikey hareketlilik: Bireylerin gelir düzeylerinde, saygınlıklarında ve yaşam biçimlerinde belirgin ve önemli değişikliklere neden olan alt tabakadan üst tabakaya geçiş veya üst tabakadan alt tabakaya iniş biçimindeki değişimlerdir. **Mesela;** belediye başkanının Başbakan olması, bir fabrikanın iflas edip işçi olması.

b) Yatay hareketlilik: Aynı tabaka içinde sınıflar arasında gerçekleşen değişimlerdir. Bireylerin gelir düzeylerinde, saygınlıklarında ve yaşam biçimlerinde önemli değişiklikler oluşmaz. İki türdür.

Mesleki hareketlilik: Bireyin mesleğini veya işini değiştirmesi (bir avukatın noterlik yapmaya başlaması, bir manavın bakkal mesleğine geçmesi).

Coğrafi hareketlilik: Bir ülkeden başka bir ülkeye veya ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan göçler.

Bir toplum içerisinde dikey hareketlilik Bir toplum içerisinde yatay hareketlilik

I. TOPLUMSAL DEĞİŞME

Değişme, önceki durumdan farklılaşmayı veya başkalaşmayı ifade eder. Bu şekildeki ifadesiyle değişme kavramı değer yargısı içermeyen nesnel bir kavramdır. Yani iyiye veya kötüye doğru yön belirtmez. Buna karşılık ilerleme, gelişme, gerileme, modernleşme, evrim kavramları iyiye veya kötüye doğru yön belirttiklerinden bir değer yargısı içerirler. **Mesela**; nüfus artışı kimine göre gelişme kimine göre gerilemedir; ama bu artış herkese göre bir değişimdir.

Toplumsal değişim ise, toplumsal ilişkilerde, sosyal kurumlarda, sosyal tabakalaşma biçimlerinde kısacası sosyal yapılarda meydana gelen farklılaşmadır. Yani bir sosyal yapıdan başka bir sosyal yapıya geçiştir. **Mesela**; geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş, sosyalist ekonomik sistemden kapitalist ekonomik sisteme geçiş birer toplumsal değişimdir.

A. Toplumsal Değişmenin Özellikleri

- 1-) Toplumsal değişim zorunlu ve kaçınılmazdır. Her toplum değişim halindedir. Ancak toplumların değişim hızları farklıdır. Sanayileşme ve teknolojiye ileri toplumlarda değişim hızını artırmıştır.
- 2-) Toplumsal değişim bir süreçtir. Zaman, yer ve insan toplumsal değişiminin 3 önemli unsurudur.
- 3-) Toplumsal değişimin hızlı olması bunalımlara yol açabilir.
- 4-) Bir alandaki toplumsal değişim diğer alanlardan bağımsız değildir. Karşılıklı olarak birbirini etkilerler.

B. Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler

1. Fiziki çevre faktörü: İklim özellikleri (kuraklık, soğuk, sıcak olması), doğa ve afet olayları (deprem, tsunami, su baskınları), yeryüzü şekilleri (arazinin dağlık, engebeli, düz olması), toprağın özelliği (verimli olup olmaması), yeraltı ve yer üstü zenginliklere sahip olup olmaması vb. insanların yaşantıları üzerinde birçok etkide bulunurlar. **Mesela**; Eskimoların tüm hayatını, iklim şartlarına göre düzenlemesi, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının verimli su kaynaklarının çevrelerine yerleşmeleri gibi.

2. Ekonomi: Toplumsal değişmeye etki eden en önemli faktörlerdendir. Benimsenen ekonomik sistemler, üretim, tüketim ilişkileri ve işbölümünün niteliği, enflasyon, deflasyon gibi yapısal bozukluklar toplumsal değişmeyi etkiler. **Mesela**; ekonomik krizler işsizliğin artmasına, bilim ve teknolojiye durgunluklara, sosyal patlamalara, göç olgusunun ortaya çıkmasına veya artmasına neden olmaktadır.

3. Modernleşme: Modernleşmede; bilim, teknoloji, ekonomi vb. alanlarda daha ileri kabul edilen ülkelerin etkisi çok fazladır. Bu nedenle modernleşme daha ziyade gelişmiş ülkelerdeki yeniliklerin taklit edilmesi ya da benimsenmesi esasına dayanır. Daha çok yönetici elitler tarafından gerekli görülen planlı bir toplumsal değişimdir. Bu değişim hem olumlu hem olumsuz olabilmektedir.

4. Küreselleşme: Ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel ve politik açılardan küresel bütünleşmenin artması, yerel olanın ortadan kalkması veya önemini yitirmesine küreselleşme denir. Toplumsal kimliğin, aidiyet bağının çözülmesi gibi olumsuz etkilerinin yanında; nitelikli insan yetiştirilmesi, mevcut uygarlığın yeniden şekillendirilmesi, başta eğitim ve sağlık olmak üzere toplumlar arası paylaşımın artması gibi olumlu etkileri de vardır.

5. Bilim ve Teknoloji faktörü: Teknoloji, insanların doğa üzerindeki egemenliğini arttırarak işbölümü, otomasyon, şehirleşme vb. sağlayarak büyük değişimlere neden olmuştur. İnsan ilişkilerini, normları, kurumları, değerleri, düşünüş biçimlerini ciddi düzeyde etkileyerek değiştirmiştir. **Mesela**; makineleşmenin kentleşmeye, kentleşmenin de kadının iş hayatına atılmasında etkili olması gibi.

6. Kültür faktörü: Toplumların değerleri, normları, örf ve adetleri, alışkanlıkları, inançları vb. birer kültür unsuru olarak değişmeyi etkiler. Özellikle evrensel maddi kültür unsurları, toplumların kültürünü olumlu ya da olumsuz değiştirmektedir.

7. Demokratikleşme: Demokrasinin egemen olduğu toplumlarda toplumsal değişim daha sağlıklı ve planlı bir şekilde gerçekleşir.

8. Demografi faktörü: Nüfusun miktarındaki, yapısındaki ve niteliğindeki (eğitim seviyesi, çalışanların sayısı, cinsiyet dağılımı vb.) değişimler toplumsal değişimden bağımsız değildir. **Mesela**; hızlı nüfus artışı, ekonomik büyümeyi engellemekte, insanların milli gelirden daha az pay almalarına neden olabilmektedir.

9. Kitle iletişim araçları: Teknolojik boyutu yüksek olan kitle iletişim araçları bilgi akışını hızlandırarak, bilgi çağına geçişte etkili olmuştur ve insanlar arasındaki etkileşimi artırmıştır. Kitle iletişim araçları sayesinde toplumların yapıları birbirlerine benzemeye başlamıştır. Tüketim alışkanlıklarının oluşturulması, beğenilerin, ilgilerin oluşturulması kitle iletişim araçları sayesinde olmaktadır.

10. İnsan faktörü: İnsanları yönlendirebilen insanlar (özellikle liderler) toplumsal değişimde etkilidirler. **Mesela**; Atatürk, Gandhi.

C. Toplumsal Değişme Tipleri

1. Serbest toplumsal değişme: Herhangi bir müdahale olmadan kendiliğinden meydana gelen değişimdir. Planlı, programlı olarak oluşturulmazlar. Bu değişimler, nüfus artışı, bilim ve teknoloji alanındaki yenilikler, kitle-iletişim araçlarının gelişmesi, üretim artışı, turizm, yabancı bir kültürle yapılan temaslar gibi etkenlerle ortaya çıkar.

2. Müdahale yoluyla toplumsal değişme: Değişmeye belli yönlerde ve belli şekillerde müdahale edilen sosyal değişimlerdir. Bu demokratik planlı bir müdahale olabileceği gibi, baskı yoluyla değiştirme de olabilir. Nüfus planlaması müdahale yoluyla değişmeye örnektir. Bu değişim iki türdür:

a) Demokratik planlı değişme: Bir program çerçevesinde toplumsal hayata müdahale edilerek yapılan değişimlerdir. Değişmenin istenilen yönde ve belirli bir sürede gerçekleştirilmesi planlı ve programlar aracılığıyla yapılır.

Demokratik yollarla değişme, şiddeti ve terörü içermez. Demokratik planlı bir müdahaleye örnek olarak; beş yıllık kalkınma planını verebiliriz.

b) Baskı yoluyla değişme: Değişmenin zorla sağlanmaya çalışıldığı değişimlerdir. Bir takım kısıtlanmalar getirilir.

Baskı yoluyla değişme tek bir karar mekanizmasının (bir liderin, grubun veya bir devlet organının) hazırladığı planlı ve programların uygulanması ile gerçekleşir.

Baskı yoluyla değiştirmeye; Bulgaristan'daki soydaşlarımızın ana dillerini konuşmalarının yasaklanması örneğini verebiliriz.

C. BİLİM, TEKNOLOJİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Bilim ve teknolojiye gelişmeler, 20.yyda baş döndürücü bir hızla gelişmiş ve insanların hayatlarını ciddi düzeyde kolaylaştırmıştır. Seri üretim sayesinde üretim iyice artmış bu da ihtiyaçların karşılanması, dağıtılması, paylaşılması gibi sorunların çözümünü kolaylaştırmıştır.

Bilim ve teknolojinin ekonomi kurumunun üzerindeki bu etkilerinin yanında eğitim, sağlık ve özellikle Kitle iletişim alanlarındaki etkileri büyüktür. Özellikle kitle iletişim alanında çığır açıcı yenilikler gerçekleşmiştir. Kitle iletişim araçlarının (TV, internet, telefon vb.) hızla gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla toplumlar kültür emperyalizmine açık hale gelmiş ve yerel kültürler ortadan kalkmaya başlamıştır. Ayrıca bu nedenle birçok milli kültür "tek tipleşme" tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Kitle iletişim araçları, insanlar arası ilişkileri ciddi düzeyde etkilemiştir. Artık insanlar yüz yüze iletişimi iyice azaltarak birçok konuyu, işini, ilişkisini telefon ve internet üzerinden yapmaya başlamıştır. Bu durum sosyal ilişkileri temelinden sarsmaya başlamıştır. Komşuluk, arkadaşlık, akrabalık ilişkileri zayıflamıştır. Artık internet ve televizyon üzerinden evlilikler bile yapılmaya başlanmıştır. Kitle iletişim araçlarındaki yenilikler bireylerin gerek aile gerekse toplum içindeki sosyalleşme sürecini de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır.

D. MODERNLEŞME

Modernleşme geniş kapsamlı bir değişim sürecidir. Modernleşme; toplumların yaşadıkları çağın niteliklerine ve gerekliliklerine sahip olabilmeleri adına tüm yapılarında değişim göstermesidir.

Yani modernleşme; az gelişmiş ülkelerin, sosyal, siyasal, ekonomik, bilimsel, kültürel vb. bakımdan kendilerinden daha ileri derecede olan ülkelerin modelini benimsemeleri ve onlara benzeme sürecidir. Kısacası onların modeline uygun değişim gösterme süreçleridir. Bu açıdan modernleşme değişimin özel bir şeklidir.

E. KÜRESELLEŞME (GLOBALLEŞME)

Küreselleşme; ulusal düzeydeki bütün faaliyetlerin dünya düzeyine aktarılması yani uluslararası bir niteliğe kavuşmasıdır.

Küreselleşme; ülkelerin sahip oldukları milli ve manevi değerlerin dünya ölçeğinde yayılması, farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkması ve dünyanın "küresel bir köy" haline gelmesidir.

Ayrıca küreselleşme, kapitalizmin dünyayı homojenleştirdiği, heterojen farklılıkları yok ederek bir bütünsellik sağladığı, artık herkesin kaderinin ortak bir "küresel dünyanın" oluşumuna bağlandığı tezi üzerine kuruludur. Diğer taraftan küreselleşme sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda dünyaya açılma ve dünya ile bütünleşme olarak da tanımlanabilmektedir.

Özellikle bilginin küresel düzeyde paylaşılması ve yayılması küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasında temel etkenlerden biridir. Günümüzde bilişim teknolojilerinin ucuzlaşması ve yaygınlaşması bilgi akışını hızlandırmış, zaman, mekân ve mesafe algılarımızı değiştirmiş, kültürleşme sürecine ivme kazandırarak küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Toplumun yapılarında meydana gelen gelişmeler; nüfusun farklılaşması, aile biçimleri ve yaşam tarzlarının değişmesi küreselleşmenin yol açtığı önemli sonuçlardan sadece bazılarıdır.

II. TOPLUMSAL GELİŞME

Toplumsal gelişme, bir toplumda belli ölçütlere göre ileriye doğru bir değişmeyi (sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda) ifade eder.

Toplumsal gelişme, toplumsal yapıyı oluşturan birçok öğenin ileriye doğru değişip bir araya gelmesiyle oluşur. Yani bu öğeler tek başına değil, hep birlikte gerçekleştiği zaman toplumsal gelişmeden söz edebiliriz

Toplumsal gelişmeye örnek olarak; milli gelirin artması ve dengeli dağılımını verebiliriz.

1. Toplumsal Gelişmenin Unsurları

a) Ekonomik Büyüme: Ekonomik büyüme, bir ülkenin zenginliğinin zaman içerisinde artması demektir.

Bir ülkede mal ve hizmet üretiminin artması, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, sermaye birikiminin artması, yaşam kalitesinin yükselmesi, kişi başına düşen milli gelirin artması gibi unsurlar ekonomik büyümenin göstergeleridir. Ekonomik faaliyetler bir toplum için hayati bir öneme sahiptir; çünkü toplumsal ihtiyaçlar, sahip olunan ekonomik imkânlarla göre karşılanır. Bu nedenle ekonomik büyüme tüm ülkeler için temel amaçtır.

b) Orta Tabakanın Genişlemesi: Alt tabakadaki insanların yukarıya geçişlerinin kolaylaşması anlamına gelir.

Orta tabakanın sayıca fazla olması ve bunların refah düzeyinin yüksek olması toplumda genel olarak dengeyi sağladığından toplumdaki çatışmaları, gerilimleri azaltan önemli bir etken olacaktır. Bu nedenle orta tabakanın genişlemesini sağlamak için adil gelir dağılımı, dengeli vergi politikası, bireylerin, konut, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Böylece tabakalar ve sınıflar arasındaki yaşam biçimi, gelir düzeyi, eğitim düzeyi vb. alanlardaki uçurumlar (büyük farklar) azalarak toplumda birlik ve bütünlük daha kolay sağlanır.

Özellikle gelişmiş ülkelerde orta tabaka geniştir.

c) Hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarındaki gelişmeler: Toplumsal gelişmenin gerçekleşmesi için toplumun yönetim biçiminin demokratik olması, hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi ve insan haklarına dayanması gerekir.

Yaşam hakkı, düşünce ve inanç özgürlüğü, eğitim ve sağlık hakkı, konut dokunulmazlığı, seçme ve seçilme hakkı vb. hak ve özgürlükler anayasa ile güvence altına alınmalıdır.

III. TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

Toplumsal yapı çeşitli grup, kurum, kuruluşlardan oluşan bir bütündür. Toplumsal bütünleşme, toplumu meydana getiren farklı maddî ve manevî unsurların uyumlu ve dinamik bir bütün oluşturacak şekilde birbirini tamamlamasıdır.

Toplumsal bütünleşme, toplumsal gelişmeyle (özellikle orta tabakanın geniş olması ve ekonomik büyüme unsurları ile) mümkündür. Çünkü toplumsal gelişmeyle işsizlik azalır ve refah düzeyi yükselir, bu da toplumsal çözülmeye engel olur.

Toplumsal bütünleşme iki şekilde gerçekleşir:

1. Fonksiyonel (işlevsel) bütünleşme: Toplumdaki meslek gruplarının işlevsel yönden birbirini tamamlaması demektir. İşbölümü halinde bakkalların, fırıncıların, muhasebecilerin, eğitimcilerin vb. gerçekleştirdiği bütünleşmedir.

2. Mana etrafında bütünleşme: Toplumda ortak amaçlar ile manevî değerler etrafındaki bütünleşmedir. İnsanların sadece işbölümüne dayalı olarak bütünleşmeleri yeterli değildir, asıl bütünleşme milli ve manevî değerler etrafında uzlaşarak gerçekleşir. **Mesela;** vatan birliği.

IV. TOPLUMSAL ÇÖZÜLME

Toplumsal çözülmeye, bir toplumda maddî ve manevî kültür öğelerinin işleyen bir bütün oluşturacak şekilde birbirlerini tamamlanamamasıdır yani toplumsal bütünleşmenin sağlanamamasıdır.

Toplumsal yapıyı oluşturan bazı öğelerin işlevlerini yitirmesi toplumsal çözülmeye neden olur. Toplumsal çözülmeye, maddî ve manevî kültürler arasında bir dengesizlik durumudur.

Bu çözülmeye sonucu toplumun unsurları (kurumlar, toplumsal grup ve tabakalar) arasındaki bağlantı zayıflar. Bu unsurlar görevini yapamaz duruma düşer. Gelişme yavaşlar, toplumsal sorunlar artar. Toplumun varlığını sürdürmesi tehlikeye girer.

Kültürel gecikme oranındaki artış, toplumsal normlardan sapmalar toplumsal çözülmeye hızlandırır. Bir toplumda maddî kültür öğelerinin üretimi ve çeşitliliğinin artması manevî kültür öğelerinde bazı düzenlemeleri gerektirir (Yeni normlar oluşturulması gibi). Kültürün maddî yanı ile manevî yanı arasındaki uyumlu gelişme ise toplumsal gelişmeyi hızlandırır.

Toplumsal Çözülmenin Nedenleri

- Tabakalar arasında büyük farklılaşma
- Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması
- Demokratik kurumlaşma yetersizliği
- Millî birlik bilincinin zayıflaması
- Örgütlenme (kurum, kuruluş gibi) yetersizliği

I. KÜLTÜRÜN ANLAMI VE ÖĞELERİ

Kültür: Bir toplumun **kendine özgü yaşama tarzına** kültür denir. Yaşama tarzı içindeki davranış, düşünüş tarzı, alışkanlıklar, ahlâk, inanç, sanat, bilgi, hukuk, töre vs. o toplumun kültür bütünlüğünü oluşturur.

Kültür, bir toplumun ortaklaşa meydana getirdiği, benimsediği, kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve manevi öğelerin (unsurların) tümüdür.

a) Maddi kültür: İnsanların yaptığı ve maddi varlığı olan her şeydir. Kitaplar, otomobiller, yollar, sanat ürünleri (cami, köprü vb) gibi somut, elle tutulur nesnelere kültürün maddi öğeleridir.

b) Manevi kültür: İnsan ürünü olup ancak maddi bir varlığı olmayan unsurlardır. Örf, adet, gelenek, görenek, eğitim, din, ahlak gibi unsurlar kültürün manevi öğeleridir.

Kültürün üç boyutu vardır:

- **Bilişsel boyutunu** (kognitif) değerler, değer yargıları, inançlar, anlamlar, referans noktaları,
- **Davranışsal boyutunu** (normatif) yazılı ve yazısız bütün kurallar, tutum ve davranışlar,
- **Maddi boyutunu** ise her türlü araç-gereç, coğrafi şartlar, doğal kaynaklar oluşturur.

II. KÖKLEŞMİŞ KÜLTÜR İÇERİKLERİ

Örf, adet, gelenek ve görenekler maddi olmayan kökleşmiş kültür öğeleridir. Örflerin yaptırım gücü fazla olup, kimi yörelerde kanun gibi işlev görmektedir. Kan davası bir örf örneğidir.

Adet, uyulması zorunlu olmamakla beraber toplumsal baskı sebebiyle uyulan normlardır. Bayram ziyareti bir adettir, birey bunu yapmak zorunda değildir ama bayram ziyaretini yapmayan birey kınanır veya ayıplanmayla karşı karşıya kalabilir.

Gelenekler, kuşaktan kuşağa aktarılan, toplumsal bütünlüğü sağlayan, yaptırım gücü örf ve adetlere göre daha zayıf olan davranış kalıplarıdır. Kına gecesi ve sünnet düğünü birer gelenektir.

Görenekler, yaptırım gücü çok az veya hiç olmayan yöresel davranışlardır. Daha çok insanların birbirlerini görenek taklit etmesiyle oluşur. Teşbih çekmek, bıyık bırakmak birer görenek örneğidir.

III. KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

- 1-) **Kültür sonradan öğrenilir ve öğretilir.** İnsanlar doğuştan kültürleriyle birlikte doğmazlar.
- 2-) **Kültür, tarihseldir.** Kültür, toplumda belli bir süreçte ortaya çıkmıştır.
- 3-) **Kültür görelidir ve sürekliliğe sahiptir.** Kültür kuşaktan kuşağa aktarıldığından süreklilik gösterir. Kültürün aktarma aracı dildir. Dil kültürün en önemli unsurudur.
- 4-) **Her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır.** Bu bakımdan evrenseldir.
- 5-) **Kültür, toplumdan topluma ve zamanla değişmektedir.** Kültür unsurları ihtiyaçtan doğduğundan ihtiyacı karşılamayan kültür unsurları zamanla değişime uğrar. Bir toplumda sanayileşmeyle birlikte çekirdek ailenin yaygınlaşması zamanla değişmesine örnektir.
- 6-) **Kültürün maddi ve manevi unsurları vardır.** Teknoloji, binalar, araç - gereç vs. kültürün maddi; inanç, değer, ahlâk, töreler vs. kültürün manevi unsurlarıdır. Bu unsurlar karşılıklı etkileşim halindedir ve birbirini etkiler.
- 7-) **Kültür toplumsaldır. Kültür unsurlarıyla birlikte insan eserdir.** İnsanların olmadığı yerde kültürden söz edilemez. Buna göre iklim, bitki örtüsü vb. kültür unsuru değildirler. Ancak doğa şartları olarak kültürü etkilerler.
- 8-) **Kültür birleştirici ve bütünleştiricidir.** Kültür, toplum üyelerince ortaklaşa paylaşılır. Aynı inançları paylaşan, aynı dili konuşan, vatanını koruyan insanlarda kültürel bir birlik vardır.

IV. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ

- 1-) Bireylere, gruplara, toplumlara yaşam için gerekli **davranış kalıpları** (değerler, yazılı ve yazısız normlar) **sunar.**
- 2-) Kökleşmiş kültür içerikleriyle (örf, adet, gelenek ve görenekler) bireye **toplumsal bir kişilik kazandırır.**
- 3-) Bir toplumda, kültürün temel değerleri birey ve gruplara benimsetilerek **toplumsal bütünlük ve uyum sağlanır.**
- 4-) **Grupları, toplumları, ulusları birbirinden ayırır, onları kendilerine özgü kılar.** Mesela; bir ülkedeki turist ile o ülkenin halkını ayırt etmemiz gibi.
- 5-) İhtiyaçlara göre şekillendiğinden, **ihtiyaçların giderilmesini sağlar.**
- 6-) Toplum öğelerini birbirine yaklaştırır ve **dayanışmayı sağlar.**
- 7-) Kişilerin toplumsal davranışlarının düzenli olmasını sağlayarak, **toplumsal düzeni oluşturur.**

V. KÜLTÜRE KATILMA BİÇİMLERİ

İnsanın içinde yaşadığı toplumun kültürünü kazanma ve kazandırma sürecine kültürel katılma denir.

Kültürü kazanma, içinde bulunulan toplumun değer yargılarının ve genel kabullerinin benimsenmesi demektir. Buna “**kültürlenme (kültüre katılma)**” de denmektedir.

Kültürün kazanılması bir “sosyalleşme” sürecidir. Yani kültürün kazanılması sosyalleşme yoluyla gerçekleşir.

Kültürel katılma üç şekilde gerçekleşir:

1. Kültürün genel unsurlarına katılma: Birey, içinde bulunduğu toplumun ana dilini, giyim tarzını, inanç sistemini, değer yargılarını, genel davranış kalıplarını öğrenerek bu genel unsurlara katılır. Kültürün genel unsurlarına katılma kendiliğinden gerçekleşir ve uyulması zorunludur.

2. Kültürün özel unsurlarına katılma: Birey ilgi, ihtiyaç, istek, çıkar veya dünya görüşü gereği toplumsal gruplardan birine veya birkaçına katılmasıdır. **Mesela;** bireyin öğretmen, asker, berber, hemşire gibi mesleklerden birini seçmesi.

3. Seçenekler yoluyla (değişkenler aracılığıyla) kültüre katılma: Bireyin zorunluluk sebebiyle değil de toplumun kendisine sunduğu değişik seçeneklerden kendi isteğiyle bir seçim yapması sonucu gerçekleşen kültürel katılımdır. **Mesela;** istediği bir partiye, sendikaya veya bir sanatsal etkinliğe katılması kendi isteğine bağlıdır.

VI. KÜLTÜRÜN TEMEL KAVRAMLARI

1. Alt kültür: Bir toplumun ana kültürü içinde yöresel olarak paylaşılan kültürlere denir. Yani kültürün kendi içinde alt birimlere ayrılması ve bölgesel farklılıklar göstermesidir. **Mesela;** Karadeniz ve İç Anadolu bölgesindeki yaşama biçimindeki farklılıklar alt kültürdür.

2. Popüler kültür: Halk tarafından seçilen, sevilen, halka ait anlamına gelen kültürdür. Kalıcılığı olmayan, profesyonelce kurgulanmış, işlevsel kaygılar gütmeyen üretilip yaygın hale gelmiş ve kabul görmüş hızlı tüketilen kültürdür.

Yani kısacası belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel özelliklerin bütünüdür. **Mesela;** kurtlar vadisi.

3. Halk kültürü: Halkın kendiliğinden doğa ve toplumsal çevresiyle kurduğu ilişkilerin bir uzantısı olarak ürettiği, yaşattığı ve katıldığı kültürdür. Kısacası halk kültürü hayatın yaşanma biçimine ilişkin ortak tecrübelerine dayanan kültürdür. Yani halk kültürüne dair unsurlar gerçek yaşamla sıkı bağlara sahiptir.

Mesela; halk oyunları, halk türküleri, gelenekler, adetler, töreler belli bir yaşam biçiminin karşılıklarıdır.

Halk kültürü, popüler kültüre göre daha kalıcıdır. Halk kültürünün unsurlarını yeniden üreten ve bunları ekonomik kazançlar adına yapan profesyoneller bulunmaz.

4. Baskın kültür: Bir toplumda var olan farklı kültürler içinde egemen olan, en çok kabul gören, benimsenen, yaşanan yaygın kültürdür.

5. Kültürleme: Bireyin doğumdan ölüme kadar toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesidir.

6. Kültürlenme: İki farklı kültürün karşılaşmaları ve etkileşimde bulunmaları sonucu kendi kültürlerinde olmayan yeni bir kültürel bileşime ulaşmalarıdır.

Mesela; Bulgaristan’dan gelen göçmen ailelerin yerleştirildiği köyler civarında bir süre sonra Türklerle karşılıklı etkileşim sonucunda, ne Bulgar ne Türk kültüründe olmayan yeni davranış örüntüleri ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde hızla gelişip yayılan ve ulusal boyutlara ulaşan arabesk, gecekondulaşma olguları da birer kültürlenme dir.

7. Kültürleşme: Farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşen serbest kültür alış-verişidir.

8. Kültürel değişme: Yaşama tarzı olan kültürün, zaman içinde toplumdaki farklılaşmasıdır.

9. Kültürel yayılma: Bir kültürde ortaya çıkan kültür unsurlarının başka kültürlere yayılmasıdır.

Mesela; Televizyonun, Amerikan futbolunun yayılması gibi.

10. Kültür emperyalizmi: Bir ülkenin ekonomik ve siyasî çıkarlarını gerçekleştirmek için başka ülkelere uyguladığı yayılmacı kültür politikasıdır.

Özellikle, ekonomik ve askerî alanda güçlü olan ülkeler, diğer ülkeleri sömürmenin yolu olarak emperyalist kültür politikaları geliştirip uygulamaktadırlar.

11. Kültürel yozlaşma: İşlevlerini yitirmiş kültür unsurlarının varlığını biçimsel olarak yaşatmaya çalışması ve yerine yenilerinin konulamaması durumunda ortaya çıkan duruma denir.

Kültürel yozlaşma, kültür emperyalizmi ve kültürleşme sonucunda, bir toplumun, kültürel öğelerinde bozulma başladığı zaman ortaya çıkar.

12. Kültürel asimilasyon: Bir kültürün başka bir kültürü egemenliği altına alarak kendine benzeterek yani kendi içinde eriterek onu yok etmesidir.

Asimilasyon, kültür emperyalizminin gizli ya da açık olarak izlediği zora dayalı politikaları ile gerçekleştirilmeye çalışılabilir. Bu duruma **zorla kültürleme** adı verilir.

13. Kültürel çatışma: Farklı kültürlerin veya alt kültürlerin karşılıklı çatışmasıdır.

Bir kültüre diğer kültürlerden (dışardan) giren bazı öğelerin, toplumdaki bazı gruplar ve bireyler tarafından benimsenmemesi sonucu ortaya çıkar. Kültürel çatışma, vurma, kırma, hor görülme olarak ortaya çıkarsa kavga ve teröre neden olabilir.

14. Kültürel şok: Bir kültürden başka bir kültüre geçen bireylerin yeni kültüre ayak uyduramaması sonucu ortaya çıkan çatışma ve bunalımlara denir.

Mesela; Türkiye'den Almanya'ya giden ilk işçi ailelerinin içine düştüğü durum.

15. Kültürel merkezîyetçilik (etnosantrizm): Kişinin kendi kültürünü, temel olarak, diğer kültürleri kendi kültürü açısından değerlendirmesidir. Aşırı merkezîyetçi görüş karşılıklı anlayışı ve hoşgörüyü kabul etmez.

Mesela; ırkçılık etnosantrik bir görüştür.

16. Kültürel çözülme: Kültürün maddi ve manevi unsurlarının birbirine uyum sağlayamaması halinde veya değişme hızlarının dengesizlik oluşturması durumunda yaşanan durumdur.

Başka bir deyişle toplumu ayakta tutan inanç ve değer sistemlerinin etkisini kaybetmesi, toplumsal kurumların yeni norm ve değerlere uyum sağlayamaması durumudur.

Mesela; toplumda suç oranlarının fazla olması kültürel çözülmeye işaretir.

17. Kültürel gecikme: Kültürel unsurlarının (maddi ve manevi) değişme hızının aynı olmamasından doğan ve bazı unsurları hızla ilerlerken bazılarının geri kalmasından doğan dengesizliktir.

Genelde maddi unsurlar hızlı değişirken, manevi unsurlar daha yavaş değişir ve kültürel gecikme gerçekleşir. Özellikle bir buluş ya da üretilen bir teknolojik araç o ülkeye hızlı ve ani bir şekilde girdiği zaman toplumda hızlı değişimlere neden olmaktadır. İşte bu hızlı değişimin sonucunda kültürel gecikme durumu ortaya çıkmaktadır.

I. TOPLUMSAL KURUMUN TANIMI

Toplumsal kurum; “Bir toplumda örgütlenmiş, görelî bir bütün oluşturan düşünceler, davranışlar, değerler ve normlardır.”

Toplumsal kurumlar, insanların ortak ve temel ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, korunma gibi) gidermesine yönelik ortaya koyduğu **toplumsal ilişki ve rollerin kurumsallaşması sonucu oluşmuştur**. Toplumsal kurumlar toplumda hâkim olan değer ve normlara göre şekillenir.

Temel toplumsal kurumlar şunlardır; Aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset ve boş zamanları değerlendirme

II. TOPLUMSAL KURUMUN ÖZELLİKLERİ

- 1-) Toplumsal kurumlar her toplumda bulunmaları bakımından evrenseldirler.
- 2-) Toplumsal kurumlar ihtiyaçlardan doğmuştur ve ihtiyaçların karşılanmasında işlevseldir.
- 3-) Aynı kurum, toplumdaki topluma ve zamanla biçim ve işlev değişikliğine uğrayabilir.
- 4-) Toplum, bütünlük gösterdiğinden, kurumlardan birindeki değişime diğerlerini de etkiler.
- 5-) Yeni ihtiyaçlar, yeni kurumları ortaya çıkarır.
- 6-) İşlevini tümüyle yitiren, toplum içerisinde hiçbir ihtiyacı karşılamayan kurumlar ortadan kalkar.
- 7-) Toplumsal kurumların değişme hızı birbirinden farklıdır. Bir kurum (ekonomi) hızlı değişirken bir başkası (din) daha yavaş değişebilir.
- 8-) Her toplumsal kurumun kendine özgü yapısı ve kuralları vardır.
- 9-) Toplumsal kurumlar birbirleriyle ilişki içindedir.
- 10-) Toplumsal kurumlar oldukça uzun bir sürekliliğe sahiptir.
- 11-) Kurumların toplumdaki önem ve güç dereceleri birbirinden farklıdır. Bazı toplumlarda din kurumu, bazı toplumlarda siyaset veya ekonomi kurumu etkili olabilmektedir.
- 12-) Toplumsal kurumların çeşitli işlevleri vardır. Bazı toplumsal kurumlar bazı işlevlerini diğer kurumlara devredebilirler. **Mesela;** ailenin bazı işlevlerini eğitim kurumu üstlenmektedir.

III. TOPLUMSAL KURUMLARIN İŞLEVLERİ

- 1-) Toplumsal ilişkilerin belli kurallara ve kalıplara göre yapılmasını gerçekleştirerek **olumlu işlev** üstlenir.
- 2-) Değişme ve gelişmeyi engelleme eğilimi ile de **olumsuz işlev** üstlenir.
- 3-) Her toplumsal grubun toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak getirdiği zorunlu temel işlevlerinin yanında açık olmayan **örtülü (gizli)** amaç ve işlevleri de vardır. **Mesela;** aile kurumunun temel amacı neslin devamını sağlamak iken, örtülü amacı bireyin meslek seçimi veya zengin olmayı sağlamak olabilir.

IV. TOPLUMSAL KURUM ÇEŞİTLERİ

A. AİLE KURUMU

Aile: Evlilik, kan bağı ve duygusal bağlarla birbirine bağlı bireylerden oluşan ve aralarında birincil ilişkilerin görüldüğü en küçük toplumsal kurumdur.

1. Ailenin Özellikleri

- a) Toplumların en eski ve temel kurumudur. Her toplumda bulunması bakımından **evrenseldir**.
- b) Ailenin yapısı ve işlevleri zamanla ve toplumdaki topluma değişir.
- c) Aile toplumsal yapıda **çekirdek özelliği** taşır.
- d) Üyeler arasında samimi, içten bir ilişki olduğundan **birincil grup** özelliği gösterir.
- e) Üyeleri arasında **statü ve rol dağılımı** vardır. Bu statü ve rollerle belirli sorumluluklar yükler.
- f) Üyeleri arasında kan ve duygusal bağ vardır.
- g) Birey, ilk aile kurumunda sosyalleşir ve toplumsal kimlik kazanmaya başlar.
- h) Toplumdaki değer ve normlara göre şekillenir.
- i) Ailenin **ekonomik, biyolojik, psikolojik, sosyal işlevleri** vardır.

2. Ailenin İşlevleri

- a) **Biyolojik:** Üyelerinin temel nitelikteki güdülerinin (cinsel) doyurulmasını sağlar ve **neslin devamını gerçekleştirir**.
- b) **Psikolojik:** Aile, duygusal bağlarla bağlı üyelerden oluştuğundan, üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını sağlar. Çocukların sevgi ve şefkatle himaye edilmesi bu işlevini örneklemektedir.
- c) **Eğitim ve sosyalleştirme:** Aile, toplumun değerlerini, normlarını, gelenek ve göreneklerini çocuğa aktararak **sosyalleşmesini sağlar**. Böylece ilk defa çocuk aile ortamında sosyalleşir. Çocuklar ilk bilgi ve eğitimlerini aileden alırlar.
- d) **Kimlik ve Kişilik Kazandırma:** Doğan bebeklerin biyolojik bir canlılıktan sosyal bir kişiliğe geçmesi aile sayesinde olur. Yani aile **bireylere kimlik ve kişilik kazandırma** işlevini gerçekleştirir.
- e) **Ekonomik:** Aile **üreten, ürettiğini tüketen** gruptur. Üyelerin beslenme, barınma, korunma, ihtiyaçlarını karşılaması ailenin ekonomik işlevini ortaya koyar.

3. Aile Modelleri

- a) **Egemenliğin verilişine göre (Kararların Alınış Biçimine Göre)**
  - **Madersahi (Anaerkil) aile:** Kadının egemen olduğu aile türüdür. Poliandri evlilik yaygındır. Din ve gelenekler egemendir. Eskimolarda, Afrika'da, Kanada yerlilerinde görülür.
  - **Pederşahi (Ataerkil) aile:** Erkeğin egemen olduğu aile türüdür. Erkek istediği kadar kadınla evlenebilir. Yani polijini türü evlilik yaygındır. Din ve gelenekler egemendir. Eski sitelerde, bazı Asya ülkelerinde görülür.

- **Modern (Eşitlikçi - demokratik) aile:** Egemenliğin kadın ve erkek arasında paylaşıldığı, kararların ortak alındığı ailedir. Sanayileşmenin ortaya çıkmasıyla beraber özellikle kadınlar ekonomi hayatında yer edinmesiyle beraber bu aile türü çıkmış ve sonrasında yaygınlaşmıştır.

- **Çocukerkil aile:** Günümüzde kent merkezlerinde, ataerkil aileden çocukerkil aile yapısına doğru bir geçiş olmaktadır. Artık ebeveynler, yaşayacakları semtleri, yaşam biçimlerini, tercihlerini çocuklarına göre belirlemektedir. Çocukerkil ailede, anne ve babanın rolüyle evdeki ilişkiler çocuğa göre biçim alır.

b) Üye sayısına göre (Niceliklerine Göre)

- **Geleneksel geniş aile:** Birden fazla kuşağın bir arada oturduğu ailedir. Sanayi öncesi toplumlarda yaygın olarak görülür. Kararları ailenin en yaşlı erkek üyesi alır. Aile daha çok üretici yapıdadır. Bireysel mülkiyet yoktur, ailenin bütün malı ortaktır. Gelenek ve görenekler etkilidir. Akrabalık bağları kuvvetlidir.

Sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde bir aile modeli de “geçiş dönemi geniş aile” olarak adlandırılır. Bu aile aynı hane içinde olmayıp birbirine yakın mekânlarda, birbirine oldukça bağlı şekilde yaşayan ailedir. Kopma henüz tam değildir.

- **Çekirdek aile:** Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Sanayileşmesini tamamlamış toplumlarda görülür. Aile daha çok tüketici yapıdadır. Bireysel mülkiyet vardır. Görevlerinin bir kısmını diğer kurumlara devretmiştir. Akrabalık bağları zayıflamıştır. Bunun yerine ailedeki bireyler arasında duygusal bağlar kuvvetlenmiştir. Gelenek ve göreneklerin baskısı azdır. Tek eşli ve neolokal evlilik özelliği taşır.

- **Yeni geniş aile:** Boşanmış farklı eşlerin boşanmış diğer eşlerle evlenerek bir önceki evliliklerinden gelen çocuklarını da getirerek oluşturduğu ailedir. Günümüzde Amerika’da ve İngiltere’de giderek yaygınlaşan bir aile modelidir.

- **Eksik (Tek ebeveynli) aile:** Anne veya baba ebeveynlerinden sadece biri ile çocukların oluşturduğu ailedir. Bu aile son yıllarda boşanma oranlarının artışı, çocuk sonrası terk etme veya terk edilme ile ortaya çıkmaktadır.

4. Evlilik ve Evlilik Türleri

Evlilik: Kadın ve erkek arasında yapılan, toplumca benimsenmiş değerler ve normlar çerçevesinde onaylanmış bir sözleşmedir. Evlenme olgusu toplumdan topluma ve zamanla değişiklik gösterir. Bu da farklı evlilik türlerini ortaya çıkarmıştır.

Evlenme yaşı: TÜİK 2012 yılı sonu verilerine göre ortalama ilk evlenme yaşı erkekler için 26.8, kadınlar için 23,7’dir. Erkek ile kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkı 3.1’dir. Bölgesel düzeyde en yüksek ortalama ilk evlenme yaşı erkeklerde 27.8, kadınlarda 25 ile İstanbul Bölgesi’nde, en düşük ortalama ilk evlenme yaşı ise erkeklerde 25.7, kadınlarda 22.2 ile Orta Anadolu Bölgesi’nde görülmüştür.

a) Eş sayısına göre evlilik türleri

- **Monogami:** Tek eşle evliliğe denir.
- **Poligami:** Çok eşle evliliğe denir. İki türüdür.

Polijini (Çok karınlık): Bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğidir. Örnek; Hindistan’da çok görülür.

Poliandri (Çok kocalık): Bir kadının birden fazla erkekle evliliğidir. Örnek; Afrika’da Tuda kabilesinde görülür.

b) Yerleşme çevresine göre evlilik türleri

- **Matrilokal (İçgüveysilik):** Erkeğin, kadının aile çevresine katıldığı evlilik türüdür.
- **Patrilokal:** Kadının, erkeğin aile çevresine katıldığı evlilik türüdür.
- **Neolokal:** Eşlerin bağımsız olarak ayrı yerleşme çevresine katıldığı evlilik türüdür.

c) Eşin seçildiği gruba göre evlilik türleri

- **Endogami:** Grup içinden evlenmedir. Yani aynı kast, boy, klan, akraba içinden evlenmedir. Sororat ve Levirat endogami evlilik türüne girer.
- **Egzogami:** Grup dışından evlenmedir. Evlenenler arasında akrabalık bağı yoktur. Günümüz toplumlarında yaygın olan evlilik türüdür.

d) Dul Kalan Eşin Evliliğine Göre

- **Levirat:** Kocasını ölen kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesidir. Bu yolla mallar aile içinde kalır, gelinin dışarıya çıkması önlenir, çocuklar korunur ve erkeğin başlık parasından kurtulması sağlanır.
- **Sororat:** Karısını ölen erkeğin, karısının kız kardeşiyle (baldızla) evlenmesidir. Bu yolla ölen eşinin çocukları, mallar aile içinde kalması sağlanır.

5. Boşanma

Boşanma, evlilik sözleşmesiyle oluşturulan aile birliğinin sona erdirilmesidir. Birliğin sona ermesi toplumdaki kurallara göre gerçekleşir. Eşlerden biri öldüğünde veya evlilik geçerli kurallara göre bozulduğunda boşanma gerçekleşir.

Türk Medenini Kanunu’na göre **boşanma nedenleri;** zina, cana kast, akıl hastalığı, terk, suç işleme, geçimsizliktir.

Boşanmayı kolaylaştıran nedenleri şunlardır; sosyoekonomik baskılar, dini motif ve endişelerin azalması ve kanuni boşanma kolaylığı

Boşanma ile ilgili genel araştırma sonuçları:

- Boşanma özellikle çocuklar ve kadınlar üzerinde daha çok olumsuz etkilere neden olmaktadır.
- Çocuksuz ailelerde boşanma oranı daha çoktur.
- En çok boşanma oranı evliliğin ilk 5 yılında (TÜİK 2012 yılı sonu verilerine göre %38,3) gerçekleşir.
- Kırsal kesimdeki boşanma oranı kentsel kesimdekenden daha azdır.

6. Ailenin Sürekliliği

Evliliğin süresi yani ailenin sürekliliği konusunda iki görüş vardır.

a) Homogami: Birbirine benzeyen ve ortak özelliklere sahip bireylerin evlilikleri daha uzun sürelidir.

b) Heterogami: Birbirine zıt özellikleri olan bireylerin evlilikleri daha uzun sürelidir.

B. EĞİTİM KURUMU

Genel olarak eğitim, mevcut bilgi bilgilerin, becerilerin ve değerlerin yeni nesillere aktarılmasıdır.

Eğitim, bireylere bir anlayış biçimi sunarken onları hayata hazırlayıp gerekli görülen hedefler doğrultusunda yönlendirmeyi de amaçlar. İlk eğitimini aileden alan birey eğitime akraba, arkadaş, okul çevresi ile devam ederek hayata hazırlanır.

Eğitim, örgün ve yaygın olmak üzere iki çeşittir. Örgün eğitim zamanlı, planlı, programlıdır. Okullar örgün eğitimin verildiği yerlerdir. Günümüzde eğitim denilen kastedilen daha çok örgün eğitimidir. Yaygın eğitim toplumun her alanındaki yetiştirme, hazırlama süreçleridir. Konferanslar, gazeteler, radyolar, televizyonlar vb. bu amaçla değerlendirilmektedir.

1. Eğitimin Temel İşlevleri

a) Siyasal İşlevleri

- İyi insan ve vatandaş niteliklerini belirlemek
- İyi insan ve vatandaş yetiştirmek
- Lider yetiştirmek
- Bilinçli seçmen yetiştirmek

b) Toplumsal İşlevleri

- Kültürleme ve sosyalleşme süreciyle bireye toplumun değerleri aktarılır.
- Toplumun kültürel mirasının birikimini ve sürekliliğini sağlamak
- Toplumsal sorunları çözme

c) Bireysel İşlevleri

- Kendini gerçekleştirme

d) Ekonomik İşlevleri

- Bireyin kendine uygun meslek seçmesi
- İyi ve bilinçli üretici ve tüketici yetiştirmek
- Nitelikli insan gücü yetiştirmek

e) Gizli İşlevleri

- Eş seçimi
- Tanıdık (arkadaş, dost, komşu vb.) sağlama
- Çocuk bakıcılığı

2. Eğitim ve Sosyalleşme İlişkisi

Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması işi eğitim sayesinde gerçekleşir. Her toplumda eğitim, o toplumun temel özelliklerine bağlıdır. Bir toplum kendi sürekliliğini sağlamak için insanlarını o topluma uyumlu birer bireyler olarak yetiştirmek zorundadır. Bu da ancak insanların eğitilmesiyle mümkündür.

C. DİN KURUMU

Din, inanç olgusuna dayanır. Sosyoloji dinsel inançları ve normları bir olgu olarak incelemeye çalışır. Sosyoloji bu dinsel inançların ve normların doğruluğuyla ve yanlışlığıyla ilgilenmez. Sosyoloji dini bir kurum olarak ele alır ve öteki kurumlara olan ilişkilerini araştırır. Din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli kurumlardan biri olmuştur. Dini olmayan hiçbir toplum da görülmemiştir.

Din, toplumsal yaşamda, bireylerin bazı davranışlarını olumlu karşılayıp, o davranışların tekrarı için teşvik edip ve sevap olarak kabul ederken bazı davranışlarını ise olumsuz ve günah olarak kabul ederek o davranışların yapılmasını yasaklar. Bu yönüyle din, bireylerin davranışlarının toplumun değer yargılarına uygun olmasını sağlar.

Sosyoloji din konusunu sosyal bütünleşme, sosyal çatışma ve sosyal değişmeye etkisi açısından ele almaya çalışır. Sosyolojinin bütünleştirici işlevi en açık şekilde dini ibadet ve ayinlerde görülmektedir. Toplumca ortaklaşa yapılan ibadet, ayin ve törenler grup ruhunu geliştirerek bireyler arasındaki toplumsal kaynaşmayı sağlar.

Dinin toplumsal hayata en önemli etkilerinden biri de toplumsal kontrole yaptığı katkıdır. Kurallar, kişinin vicdanın köklü bir şekilde yer edinmedikçe, dıştan gelen kontrolün etkisi az olur. Din yoluyla vicdan duygusu gelişen insan diğer insanlara ve toplumsal kurallara daha duyarlı olur. Bu nedenle din, bireylerin vicdanına yaptığı etkiyle toplumsal kontrolün sağlanmasına katkı yapar.

1. Dinin İşlevleri

- 1-) Din, insana güç ve güven vererek iç huzurunu sağlar. Böylece din insanların psikolojik yönden rahatlamalarını sağlar.
- 2-) Toplumsal kontrol aracı olarak toplumun bütünleşmesine katkı sağlar.
- 3-) Toplumun ortak değerlerine hitap ettiğinden bireylerarası dayanışmaya katkı yapar.
- 4-) Bireylere, toplumda kabul edilen davranışları göstererek ve birtakım kurallar koyarak bireyin topluma uyum sağlamasında yardımcı olur.
- 5-) Toplumsal kültürü oluşturan ve gelecek kuşaklara aktaran etmenlerden biridir.

2. Dini İnanç Çeşitleri

Totemizm: En ilkel dini inanç şeklidir. Totem inancı, kutsal sayılan bir hayvan, bitki veya cansız bir nesneye inanma ve tapınmadır. Totem bir kabilenin atası olarak kabul ettiği ve adını taşıdığı bir hayvan, bitki veya cansız nesnedir. Bu totem kartal, kurt, ayı olabildiği gibi, yağmur, deniz gibi şeylerde olabilir.

Fetişizm: İnsanların içinde büyüsel güç olduğuna inandığı nesnelere sahip olmak istemesi veya onlarla ilişkide bulunarak uğur getireceğine inanması ve tehlikelerden koruduğuna inanmasıdır. Fetişizm kişiseldir, tapınılacak şey kişiye aittir.

Animizm: Ruha tapma anlamına gelir. Doğadaki tüm varlıkların bir ruha sahip ve canlı olduğuna inanmadır. Animizm ruhun öldükten sonra var olduğu düşüncesiyle ilk olarak ortaya çıkmıştır. Animizm’de ruhun insanların etrafında gezdiğine ve onlara müdahale ettiğine inanılır. Bu nedenle bu ruhlara adaklar adanılır, kurbanlar kesilir ve dualar edilir. **Mesela;** Kırgızlar için elma ağacı kadınlara doğurganlık verme gücüne sahiptir.

Natürizm: Doğa güçlerine tapınma inancıdır. Bu inanç, insanların doğal olaylar karşısında hayret, saygı ve korku duygularını göstermesi ile başlamıştır. Ay, yıldız, güneş, ateş gibi varlıklara inanılmıştır. **Mesela;** Eski Mısır medeniyetinde Güneşe (Ra tanrısıdır) tapınılırdı.

Politeizm: Çok Tanrıçılıktır. İnsanlar siteler halinde yaşamaya başlayınca insanlar birden fazla tanrıya inanmaya başladı ve bu da çok tanrıçılığı ortaya çıkardı. **Mesela;** Eski Yunan sitelerinde olduğu gibi. (Zeus, Hera, Poseidon vb.)

Monoteizm: Tek Tanrıçılıktır. Müslümanlık, Hıristiyanlık, Musevilik gibi.

Evreni yaratan ve yöneten Tanrı’nın varlığını savunmak **teizm** (tanrıçılık), Tanrı’nın varlığını kabul etmeyen görüşe ise **ateizm** denir.

3. Din ve Laiklik

Genel anlamında laiklik, akli düşünce ile dini düşüncenin ayrılmasıdır. Siyasi manada laiklik, “Siyasî bir kuruluş olan devleti, din kurallarına dayandırmayan ve kişilerin dinsel inanç ve tapınma özgürlüklerini inanç ve din farkı gözetmeksizin güvence altına alan bir sistemdir.” Yani devlet işleri ile din alanının birbirlerinden ayrılmaları demektir.

Fransız devrimiyle yükselen laikliğin “**din hürriyeti**” ve **din-devlet işlerinin ayrılığı**” olarak iki cephesi vardır. Bir devletin laik olabilmesi için, o devlette din hürriyetinin tanınmış olması ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Din hürriyeti de inanç ve ibadet hürriyeti adlı iki ilkeye dayanır. İnanç hürriyeti, kişinin istediği dini seçebileceği anlamına gelir. Anayasamızın 24.maddesinde “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” denilerek inanç hürriyeti tanınmıştır. İbadet hürriyeti, bireyin inandığı dinin gereklerini (ayin, tören vb.) serbestçe yerine getirebilmesi demektir. Anayasamızın 24.maddesinde “14. Madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir” denilerek ibadet hürriyetini tanımıştır.

Laikliğin ikinci cephesi din ve devlet işlerinin ayrılığıdır. Bir devlette, din ve devlet işlerinin ayrıldığını söyleyebilmek için; devletin resmi bir dininin olmaması, devletin bütün dinler karşısında tarafsız olması, devletin bütün din mensuplarına eşit davranması, din kurumları ile devlet kurumlarının birbirinden ayrı olması ve hukuk kurallarının din kurallarına uyma zorunluluğunun olmamasıdır.

Laik devletlerde kişinin istediği dine ve inanca sahip olması, devletin etkisi dışındadır. Laik devlette din, kişilerin vicdanlarına bırakılır. Laik devlette din, devletin kuruluşuna ve yönetimine hâkim olamaz. Laik devlet yönetiminde tüm düzenlemeler hukuk kurallarına göre yapılır ve bütün vatandaşlar yasa önünde eşittir.

4. Atatürk ve Laiklik

Atatürk’ün laiklik konusundaki görüşlerini sözlerinden yola çıkarak anlayabiliriz. “Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanın emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasıt ve fiile dayanan tutucu hareketlerden sakınıyoruz.”

“Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir işdir. Hiç kimse hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz.”

Kısacası Atatürk, dini politika aracı olmaktan kurtarmak istemiştir. Dini, çıkarıcılığın kaynağı olan siyasetten uzaklaştırmaya çalışmıştır.

D. EKONOMİ KURUMU

Ekonomi kelime anlamı olarak “ev işlerini idare etmek” demektir. Kavramsal tanımı ise, “mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve bölüşüm işlerini inceleyen bir bilimdir” demektir.

İnsanlardaki sınırsız olan ihtiyaçları sınırlı olan kaynaklarla giderme çabası ekonomi olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kaynaklarla ihtiyaçlar arasında denge kurmaya yönelik yerleşmiş ilişki kalıpları da ekonomi kurumunu oluşturmuştur. Sözü edilen ekonomik ilişki kalıpları; üretim, tüketim, bölüşüm ve alış -veriş ilişkileridir.

1. Ekonomiye ait bazı kavramlar

a) Arz: Üreticilerin piyasaya sürdükleri toplam mal ve hizmetlerdir. Arz belirli piyasada belirli bir zamanda çeşitli fiyatlarda satıcıların (veya üreticilerin) satmaya razı oldukları mal ve hizmetin miktarıdır.

b) Talep: Tüketicilerin toplam tüketim isteğidir. Belirli bir mal veya hizmetin belirli bir dönemde çeşitli fiyatlardan satın alınma miktarını ifade eder.

Talep kanunu: Bir mal veya hizmetin fiyatı düştükçe talebi artar, fiyatı yükseldikçe talebi azalır.

Veblen Malları (Gösterişe yönelik talep): Snop diye nitelendirilen kişiler, kendilerinden üstün kabul ettikleri kimselerin mallarını satın almak ve dikkat çekerek sosyal sınıf atlamak isterler. Bu nedenle snoplara hitap eden mallara olan talep, belirli bir fiyat düzeyinin üzerinde, fiyat yükseldikçe artar. Snopların talep kanununa ters düşen davranışlarına “gösterişe yönelik talep”, bu tür mallara da “Veblen malları” denir.

Türkiye’de de daha kaliteli olmadığı bilinmesine karşın, bazı markalı ithal malların çok yüksek fiyattan alıcı bulması gösterişe yönelik talebe örnek olarak gösterilebilir.

c) Piyasa: Bir malı satmak isteyenler ile o malı satın almak isteyenlerin oluşturduğu mübadele ağıdır.

d) Denge fiyatı: Piyasalarda arz ve talep miktarlarının eşitlendiği fiyat düzeyidir.

e) Kartel: Büyük şirketlerin fiyat konusunda anlaşarak oluşturdukları anlaşmadır. Amaç serbest rekabeti ortadan kaldırmaktır.

f) Damping: Bir malın dış piyasalarda maliyet fiyatının altında satılması işlemidir.

g) Otomasyon: Seri üretimin yapılmasını ifade eder.

2. Ekonomik Hayatta Yaşanan İstikrarsızlıklar

a) Enflasyon: Bir ekonomide, piyasadaki ürünlerin fiyatlarının genel seviyesindeki sürekli artışına enflasyon denir. Ayrıca enflasyon paranın değer kaybederek alım gücünün düşmesi demektir. Genelde arz talep arasındaki dengesizlikten ortaya çıkar.

a1) Talep Enflasyonu: Toplam talebin toplam arzdan fazla olması durumunda oluşan enflasyondur. Yani arzın talebi karşılayamaması durumudur. Karşılıksız para basılması, yurtdışındaki gelirlerin yurtiçinde harcanmak istenmesi para bolluğuna sebep olacak bu da daha fazla mal ve hizmet talep edilmesine ve fiyatların artmasına yol açacaktır.

a2) Arz Enflasyonu: Üç türdür.

- **Maliyet enflasyonu:** Girişim, emek, sermaye gibi üretim faktörlerinin üretimdeki maliyetinin artması, toplam arzı azaltır ve fiyatları arttırır ve bu da enflasyonu yükseltir. **Mesela;** petrol fiyatındaki artış birçok mal ve hizmetlerin fiyatını arttırır.

- **İthal enflasyon:** Dışa bağımlı ekonomilerde ithal girdilerin fiyatlarının artması sonucu oluşur.

- **Kâr enflasyonu:** Şirketlerin anlaşarak mal ve hizmetlerin fiyatlarının arttırması sonucu oluşur.

b) Deflasyon: Enflasyonun tersi bir durumdur. Arzın talepten çok olması durumunda görülür. Deflasyon durumunda mal ve hizmetlerin fiyatları düşer. Fiyatların düşmesine bağlı olarak üretimi kısma zorunluluğu ortaya çıkar. Bunun sonucunda işsizlik artar, ücretleri düşürür. Arz karşısında talebi arttırmak (reklâm, yeni pazar bulma, kredi imkânı, taksitli satış vb.) deflasyona karşı alınabilecek önlemlerdir.

c) Devalüasyon: Sabit döviz kuru sisteminde, ulusal paranın, yabancı paralar karşısında değerinin devlet eliyle düşürülmesine (**döviz kurunun yükseltilmesine**) denir. Özellikle enflasyonla tıkanan ihracatı açmak ve ekonomiyi canlandırmak için uygulanan bir ekonomik tedbirdir. Türkiye’de devalüasyon, Türk Lirası’nın Amerikan Doları karşısındaki değerine göre yapılmaktadır ve en son 2001 tarihinde % 28,4 oranıyla gerçekleştirilmiştir.

d) Revalüasyon: Devalüasyonun tersi bir durumdur. Sabit döviz kuru sisteminde, ulusal paranın, yabancı paralar ve altın karşısında değerinin devlet eliyle yükseltilmesine (**döviz kurunun düşürülmesine**) denir. Revalüasyon genelde ihtiyaçtan fazla altın ve dövizin birikmesi sonucu yapılır. Revalüasyon ile bir ekonominin ithalat yapabilmesi kolaylaştırılmakta; ihracat yapabilmesi ise zorlaştırılmaktadır.

e) Resesyon: Ekonomik hayatın canlılığını kaybetmesi, üretim faaliyetlerinin daralması, duraklama, ekonomik etkinliklerde görülen hafif düşmedir.

3. Ekonominin Bileşenleri

a) İhtiyaç: Ekonomide mal ve hizmet üretiminin kendisi için yapıldığı tüm istek ve arzulardır; yeme, içme, barınma, giyinme, gezme, eğlenme vb.

İhtiyaçlar; zorunlu ihtiyaçlar (yeme, içme, uyuma, barınma vb.), zorunlu olmayan ihtiyaçlar (sinema izleme, gazete okuma, müzik dinleme vb.) olmak üzere iki türdür.

Belirli bir ücret, mal veya hizmetle karşılanan ihtiyaçlara **ekonomik ihtiyaç** denir.

b) Mal ve hizmetler: İnsan ihtiyaçlarını karşılamaya elverişli ve bu amaç için hazırlanmış her şeydir. Somut ve dokunulabilir yiyecek, ev eşyası, giyecek gibi üretilere **maddi mal**, ulaşım, eğitim, sağlık, bankacılık gibi maddi olmayan üretilere ise **hizmet** denir.

c) Kaynaklar: Ekonomik ihtiyaçları karşılamak için gerekli mal ve hizmetlerin elde edilmesinde kullanılan üretim faktörlerini içerir.

d) Üretim: İhtiyaçları karşılayarak toplumsal fayda sağlamak için herhangi bir şeyin yerinde, yapısında, şeklinde değişiklik meydana getirme faaliyetidir.

Başka bir ifadeyle üretim; girişimcilerin üretim faktörlerini kullanarak toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretme sürecidir.

Uyarı: Üretim için mutlaka bir nesnenin yaratılmış olması gerekmez.

Mesela; öğretmenin ders vermesi, hâkimin adalet dağıtması, ressamın resim yapması da üretim sayılır.

Üretim faktörleri: Doğal kaynaklar, emek (iş gücü), sermaye ve teşebbüstür (girişim).

- **Emek (İş gücü):** Üretime katılan insanın gerek bedensel gerekse zihinsel gücüdür.
- **Doğal kaynaklar (toprak):** Üretim için gerekli olan hammadde (madenler, petrol, su, ormanlar vb.), enerjinin sağlandığı ve üretimin yapıldığı yer (fabrika, iş yeri arsası, tarla vb.) dir.
- **Sermaye:** Üretimde kullanılan her türlü araç-gereci ifade eder. **Mesela;** yol, baraj, fabrika, tesis, aygıt, donanım, makine vb.
- **Girişim (teşebbüs):** Üretim faktörlerinden emek, toprak ve sermaye faktörlerini bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren etkinliktir. Teşebbüs olmadan bu üç faktör bir araya gelerek üretim gerçekleştirilemez.

e) Tüketim ve Tasarruf: İnsanların üretilmiş olan ekonomik mal ve hizmetlerin faydasından yararlanmasına **tüketim** denir. **Mesela;** sabunu kullanma mal tüketimi, belediye otobüsünden faydalanma hizmet tüketimi olur.

Uyarı: Bir malın tüketilmesi mutlaka o malın yok edilmesi anlamına gelmez. Gıda maddelerinden yararlanmak bir tüketim olduğu gibi, bir resim sergisini izlemek, bir filmi izlemek, ulaştırma hizmetlerinden yararlanmak da birer tüketimdir.

Tasarruf, elde edilen gelirin bir kısmının tüketilmemesi ile oluşan birikimdir. Tasarrufların yeni bir üretim için kullanılmasına ise **yatırım** denir. Halk arasında arsa veya altın almak bir yatırım yapmak olarak adlandırılır. Oysaki bu tür mal alımının üretime bir katkısı olmadığından ekonomide yatırım olarak adlandırılmaz. Ama zirai araçlar almak ve yol yapmak yatırımdır.

f) Bölüşüm: Üretilmiş mal ve hizmetlerin, üretime katılanlar arasındaki bölüşümüdür. Başka bir ifadeyle bölüşüm “üretim sonucunda elde edilen gelirin üretime katılan unsurlar arasında paylaşılmasıdır.”

Gelir, tek bir birey, tek bir işletme için söz konusu olduğu gibi, bütün bir ülke için de söz konusu olabilir. Bütün bir ülke için söz konusu olan gelire millî gelir denir. **Millî gelir,** “bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre değerlerinin net toplamıdır.”

Millî gelirin o ülkede yaşayan vatandaşlar arasında dağıtılmasına **kişi başına düşen millî gelir** denir.

4. Ekonomide Mal, Hizmet ve Fayda Kavramları

a) Mal

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilen somut nesnelere **mal** denir. **Mesela;** ekmek, şeker, telefon, masa, kalem vb.

Mallar elde ediliş ve kullanılış biçimine göre ikiye ayrılır.

a1) Elde ediliş biçimlerine göre mallar

- **Serbest mal:** Elde edilmesi için herhangi bir emek ve maliyet gerektirmeyen mallardır. **Mesela;** hava, su, güneş ışığı vb.

- **Ekonomik mal:** Elde edilmesi için emek ve maliyet gerektiren mallardır. Ekonomik mallar ihtiyaçları karşılamak için değişim amacıyla üretilen mallardır. Ekonomiyi ilgilendiren ise yalnızca ekonomik mallardır. **Mesela;** defter, araba, kumaş, gözlük vb.

Uyarı: Bir malın serbest veya ekonomik mal olması duruma göre değişebilir. Soluduğumuz hava serbest mal iken su altındaki dalgıçlar ve uzayda araştırma yapan astronotlar için ekonomik maldır. Doğada su kaynağı yakınına kamp kurulduğunda su serbest mal iken, şehirde evimize ulaşması hizmet gerektirdiğinden ekonomik maldır. Dolayısıyla belli malları serbest veya ekonomik olarak belirlemek mümkün değildir.

a2) Kullanılış biçimine göre mallar

- **Üretim malı:** İnsan ihtiyaçlarını dolaylı olarak karşılayan ve özellikle yeni bir malın üretiminde kullanılan mallardır. Her türlü üretim aracı (makineler, traktör gibi) ve ham maddeler (kömür, petrol, çimento gibi) birer üretim malıdır.

- **Tüketim malı:** İnsan ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mallardır. **Mesela;** gıda ürünleri, yiyecek ve giyecekler gibi.

Tüketim malları, insanın onlardan sağladığı faydanın süresine göre ikiye ayrılır:

Dayanıklı mallar: Faydası bir ya da birkaç kez kullanmakla bitmeyen, uzun süreli kullanılan mallardır. **Mesela;** Cep telefonu, araba, televizyon, bilgisayar, çamaşır makinesi vb.

Dayanıksız mallar: Bir ya da birkaç kez kullanmakla faydası biten mallardır. **Mesela;** ekmek, yoğurt, çikolata, kibrit vb.

Uyarı: Bir mal, kullanılış biçimine göre tüketim malı ya da üretim malı olabilir.

Mesela; şeker evde çay içerken kullanıldığında tüketim malı, lokum yapmak için kullanıldığında bir üretim malı olur. Aynı biçimde, kömür ısınmak için kullanıldığında tüketim malı, enerji elde etmek için kullanıldığında üretim malıdır.

b) Hizmet

İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için değişim amacıyla ortaya konan etkinliklerdir. **Mesela;** eğitim, ulaştırma, sağlık, bankacılık, işçilik, berberlik vb.

Uyarı: Bir şeyin mal ya da hizmet sayılabilmesi için **değişim amacıyla** yapılması gerekir. Buna göre kendi beslenmesi için tavuk yetiştiren insanın ürettiği tavuk mal sayılmaz.

c) Fayda

Mal veya hizmetlerin ihtiyaçları karşılamadaki işlevine **fayda** denir.

5. Ekonomik Sistemler

a) Kapitalist Ekonomi Sistemi

Kapitalist ekonomi sistemi, Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarından itibaren egemen olmaya başlamıştır.

Kapitalist ekonomik sistemin temel özellikleri

- Üretim araçları (makineler, atölyeler, fabrikalar vb.) özel girişimcilerin elindedir.
- Özel mülkiyet esastır.
- Ekonomi serbest piyasa koşulları altında işler. Devlet, ekonomik yaşama müdahale etmez, kontrolünü sağlar.
- Üretimde belirleyici olan kârdır. Üretimde temel amaç kâr etmektir.
- Temel ihtiyaçların tüketimi dışında tüketim alışkanlıkları yaratılır.
- Ekonomide birey kendi çıkarı peşinde koşar.

b) Sosyalist Ekonomik Sistem

Sosyalist ekonomi sistemi, kapitalizmin hızla geliştiği 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sosyalizm, kapitalizmin yarattığı toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırma iddiasıyla geliştirilmiş ekonomik bir sistemdir.

Sosyalist ekonomi sisteminin temel özellikleri

- Üretim araçlarının mülkiyeti toplum adına devletin elindedir. Özel girişimci yoktur.
- Özel mülkiyet sınırlıdır.
- Ekonominin işleyişi devlet kontrolündedir.
- Üretimde kar amacı güdülmez. Temel amaç toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Ekonomide bireyin değil, toplumun çıkarı önemlidir yani önplandadır.
- Üretilenler toplumda eşit şekilde ya da toplumun haklı göreceği eşitsizliklerle dağıtılır.

c) Karma Ekonomik Sistem

1929 ekonomik krizi ve II. Dünya Savaşının yıkıntıları kapitalist sistemin iyileştirilmesini zorunlu kılmıştır. Böylece devlet, vergilendirme politikaları ve sosyal güvenlik önlemleriyle ekonomik hayata daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Devlet, birçok alanda yatırımlar yaparak üretim faaliyetlerine katılmıştır. Karma ekonomi sisteminin kapitalist sistemden en önemli farkı; karma ekonomik sistemde bireyler de üretim faaliyetinde bulunabilirler. Ancak, bu sistemde kamu kesimi ve özel kesimin ağırlığı zaman içinde koşullara göre değişir.

Karma ekonomi sisteminin temel özellikleri

- Devlet ve özel teşebbüs birlikte yer alır.
- Kapitalizm ve sosyalizm birleşimidir ama daha çok özü itibarıyla kapitalizme yakındır.
- Devlet ekonomiye kısmi olarak müdahale eder.
- Kamu yararı ile bireysel çıkarlar bağdaştırılmıştır.
- Özel girişimcinin yatırım yapmayı kârlı bulmadığı alanlarda toplum ihtiyaçlarını karşılamak için devlet girişimde bulunur.

E. SİYASET KURUMU

İnsanlar arasındaki fikir ve çıkar ayrılıkları ve çatışmaları, herkesin yararına, genel çıkarı ve ortak iyiliği sağlamaya yönelik bir yapılanmayı gerektirmiştir. Bu yapılanma da bir takım ilişki kalıplarını (yönetme-yönetilme, emretme-itaat ilişki kalıpları) ve kurallarını ortaya çıkarmıştır.

Toplumda düzenin sağlanmasına yönelik ve yönetimin gerçekleştirilmesi için ortaya konan yerleşmiş ilişki kalıpları siyaset kurumunu oluşturur.

1. Siyasetin Temel Kavramları

Egemenlik: Bir devlette siyaset karar verme yetkisine sahip olmak demektir. Bu yetki halka ait olabileceği gibi bir kişiye de ait olabilir.

İktidar: Bir ülkede egemenliği elinde bulunduranları ifade eder.

Parlamento: Demokratik ülkelerde, üyeleri halk tarafından seçilen veya üyeleri bazı kriterlere göre belirlenen temsilcilerden oluşan meclis ya da meclislere denir. Yasama yetkisini kullanır.

Hükümet: Devletin yapısı içinde siyaset sorumluluğu taşıyan ve başbakanın başkanlığını yaptığı en etkili icra gücüdür. Ülkemizde Cumhurbaşkanı ile yürütme yetkisini kullanır.

Siyasal parti: Farklı düşünce ve görüşleri halktan aldıkları oy oranında parlamentoya taşıyarak, halk iradesinin yönetime yansımaları sağlamayı amaçlayan siyasi gruplardır. Siyasal partiler siyaset kararları etkilemek ve iktidarı meşru yollarla ele geçirmek üzere kurulmuş örgütlerdir.

Sivil toplum (Baskı grupları): Siyasi otoritenin baskısından uzak, bürokratik ve askeri alanın dışında görece özgürlüğe sahip toplumsal alandır.

Devlet kurumlarının dışında kendini yönlendirebilen, hak ve özgürlüklerini savunabilen özgür ve özerk vatandaşlardan oluşan topluluklar sivil toplum örgütleridir. Sivil toplum, bir nevi toplumun kendi kendini yönlendirmesidir.

Mesela; sendikalar, dernekler, meslek örgütleri ve odalar bu sivil toplum alanına ait örgütlerdir.

Birey: Tek tek insanları, toplumun her bir üyesini, devletin yurttaşı olan kişiyi ifade eder.

Meşruiyet: Siyasal etkinliklerin yasaya uygunluğunu ifade eder. **Mesela;** bir siyasal parti iktidara gelmek istiyorsa yasalara uygun bir şekilde seçime girip seçmenlerin oyunu alması gerekir.

Seçim: Demokrasilerde vatandaşların siyasal tercihlerini belirttikleri yöntemdir. Siyasal partiler ancak bu yolla iktidarı meşru yolla ele geçirebilir. Türkiye’de 4 yılda bir gerçekleşir.

Özgürlük: Bireylerin baskı altında kalmadan yasaların çizdiği sınırlar çerçevesinde serbest hareket edebilmesidir.

Hak: Bir eylemde bulunma veya başkalarından belirli bir tarzda davranmalarını isteme yetkisidir.

Eşitlik: Yasalar karşısında bireyler arasında herhangi bir ayrımın yapılmamasıdır.

Adalet: Haklının hakkını alması, haksızın da cezalandırılmasıdır.

Ülke: Bir milletin üzerinde yaşadığı, siyasal olarak örgütlendiği ve egemenliğine sahip olduğu yerdir.

2. Devlet

a) Devlet: Belli bir toprak parçası üzerinde ortak amaçlar çerçevesinde örgütlenmiş, siyasi ve hukuki yaptırım gücüne sahip en üstün bir otoritedir. İnsanların yerleşik hayata geçmesiyle ortaya çıkmıştır.

b) Devletin özellikleri

- 1-) Devletin oluşabilmesi için toprak, halk, iktidar ve egemenlik unsurlarına gerek vardır. Devletin egemen olması yasama, yürütme, yargı güçlerini elinde bulundurmasına bağlıdır.
- 2-) Zora dayalı kuvvet kullanma yetkisine sahip tek kurumdur.
- 3-) Devlet sosyal kontrolü sağlayan en büyük sosyal gruptur.
- 4-) Devlet, toplumsal kurumların işleyişinin denetimini ve gözetimini sağlar.
- 5-) İkinci ilişkilerin görüldüğü en büyük ikincil gruptur.

c) Devletin işlevleri

- 1-) Devletin temel görevleri; kanunlar yapmak (yasama), uygulamak (yürütme) ve uygulama sırasında çıkabilecek sorunları gidermek (yargı) Devlet içinde bu güçler ayrı organlarca temsil edilir. Bu duruma **güçler ayrılığı** denir.
- 2-) Vatandaşların ekonomik, sosyal (eğitim, sağlık gibi) ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek,
- 3-) İç ve dış tehlikelere karşı ülkenin bağımsızlığını korumak,
- 4-) Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve adaleti sağlamak.
- 5-) Ülke sınırları içinde ve dışında millî çıkarları korumak.

d) Devlet Çeşitleri

d1) Yapısına göre: Üniter ve Federal olmak üzere ikiye ayrılır.

Üniter devlet: Yönetimin tek merkezden yapıldığı, tek meclisi, tek başkenti olan devlettir. Homojen yapıya toplumlarda yaygın olarak görülür. **Mesela;** Türkiye, İran üniter bir devlettir.

Federal devlet: Ülkenin eyaletlere bölündüğü, bu eyaletlerin iç işlerinde kendi kurallarına göre işlediği, dış ilişkilerinde ise merkezi yönetime bağlı olduğu devlet şeklidir. Her eyalet, kendi iç işleriyle ilgili yasaları kendisi oluşturur, özellikle savunma ve dış ilişkiler gibi konularda tüm eyaletleri kapsayacak ortak yasalara göre işleyişini sürdürür. **Mesela;** ABD, Almanya, İsviçre gibi.

d2) Ortaya çıkışına göre: Eski (geleneksel) ve çağdaş devlet olmak üzere ikiye ayrılır.

Eski (Geleneksel) devlet: Devletin ortaya çıkışından çağdaş hale gelinceye kadar olan dönemdeki devlet şeklidir. Devletin işlevi iç düzen ve dış güvenliği sağlamakla sınırlıdır. Gelenekler etkilidir. Temel hak ve hürriyetler küçük bir zümreye aittir. Devlet otoritesini kullanan yöneticilerin yetkileri sınırsızdır.

Çağdaş devlet: Yönetimin belli ilke ve yasalara göre gerçekleştiği devlet şeklidir. Çağdaş devlet sosyal, hukuk ve laik devlet ilkelerini benimser. Eski devletten daha çok işleve sahiptir. Çağdaş devlet eğitim, sağlık, çevre, çevre, güvenlik, adalet, hak ve özgürlükler konusunda işlevseldir.

d3) Ekonomik yapılarına göre: Kapitalist, Sosyalist ve Karma devlet olmak üzere ikiye ayrılır.

Kapitalist devletler: Ekonomik hayatın özel girişimciler tarafından düzenlendiği, rekabet ve kâr esasına dayalı olan devlet biçimidir. Bireysel hak ve özgürlüklerin ileri düzeyde olduğu ve bunun devlet tarafından güvence altına alındığı bir devlet biçimidir. **Mesela;** Amerika, İngiltere vb. gibi.

Sosyalist devletler: Ekonomik hayatın devlet tarafından düzenlendiği, üretim araç ve gereçlerine devletin sahip olduğu devlet biçimidir. Halkın ihtiyaçlarına göre üretim yapılır. **Mesela;** Rusya gibi.

Karma devletler: Ekonomik hayatın düzenlenmesinde hem özel sektörün hem devletin etkili olduğu devlet biçimidir. **Mesela;** Türkiye gibi.

3. Siyasi yönetim biçimleri

a) Baskıcı yönetimler: Yasama, yürütme, yargı bir kişi veya bir grubun elindedir. Özgürlüklerin kısıtlandığı yönetim biçimidir. Hukuk kurallarından uzak bir yönetim vardır. Yönetimi eleştirmek mümkün değildir. Muhalefet yoktur. Belirli bir ideolojiye dayanır. Seçme ve seçilme hakkı yoktur veya kısıtlanmıştır. Düşünce, basın, din ve vicdan özgürlüğünden söz etmek olanaksızdır.

a1) Monarşi: İktidarın tek bir kişinin elinde olduğu yönetim biçimidir. Monarşi sisteminde, devlet başkanı (kral, padişah, hakan vb.) bu yetkisini yaşamı boyunca elinde bulundurur. Veraset sistemi vardır. **Mesela;** Krallık, imparatorluk.

Mutlak monarşi, devletin tek bir kişi tarafından hiçbir sınırlamaya bağımlı olmayarak yönetildiği rejim türüdür. Merkezi krallık anlamına ya da padişahın tek elden kendi kararlarıyla yönetimine denir. **Mesela;** Roma ve Osmanlı imparatorlukları.

Meşrutî monarşi, 18.yy.'da Avrupa'da cereyan eden toplumsal ve siyasal gelişim sonucu doğmuştur. Bu monarşi tipinde hükümdarın yetkileri, yazılı bir Anayasa ile tanımlanmış ve sınırlanmıştır. **Mesela;** Osmanlı Devleti 1876'da Meşrutîyetin ilanı ile bu yönetim biçimine geçmiştir.

Bu monarşi genellikle parlamenterdir ve demokrasiye pek yakın olabilir: Kral, devletin simgesi olarak kalır, ancak yürütme yetkisini bir hükümete bırakır; hükümet de halk tarafından seçilmiş bir millet meclisinin kararlarına uymaya zorludur. **Mesela;** Hollanda, Danimarka, İngiltere, Japonya, İsveç ve Belçika'da durum böyledir

a2) Oligarşi: İktidarın bir grubun veya bir zümrenin elinde olduğu yönetim biçimidir. Bu zümre soylu ve zengin kişilerden oluşuyorsa **Aristokrasi** olarak adlandırılır. Aristokrasi yönetimin soyluların ya da din adamlarının elinde bulunduğu bir sistemdir.

a3) Teokrasi: Dini otorite organlarının siyasi otorite organları yerine devlet idaresini elde tuttuğu devlet biçimidir. Yani devlet işlerinden bir tür ruhban sınıfının sorumlu olduğu ve devlet işlerinin dini temellere dayandırılmaya çalışıldığı sistemdir. **Mesela;** Vatikan, İran, Suudi Arabistan

a4) Totalitarizm: Siyasal gücün ve önemli yetkilerin tek bir kişi, tek parti ya da askeri bir grubun elinde olduğu; demokratik olmayan bir biçimde, devletçilikle ve sıkı bir denetim rejimiyle yönetildiği akım ve uygulamadır. **Mesela;** faşizm (Hitler, Mussolini), komünizm, militarizm vb.

b) Demokratik (Hürriyetçi) yönetimler: İnsan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesini amaçlar. Temel özelliği kuvvetler ayrılığıdır. Yasama, yürütme ve yargı denetimleri vardır. Kişisel ve toplumsal gelişmenin kaynağı özgürlüktür. Hukuk kuralları toplumsal adaletin ve yönetimin temeldir. Yönetimler seçimle iş başına gelir. Yönetimleri eleştirmek ve denetlemek mümkündür. Düşünce, basın, din ve vicdan özgürlüğü vardır. Çok partili sistem ve seçimler demokratik yönetimlerin vazgeçilmez unsurlarıdır.

b1) Doğrudan demokrasi: Halk yönetimde kesin söz sahibidir. Halk, gerektiğinde uygun bir yerde toplanarak yönetimle ilgili doğrudan doğruya kararlar alır, daha önce alınan kararları değiştirir, yasalar yapar. Doğrudan demokraside devlet için gerekli olan bütün kararlar, halk tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak bizzat alınırlar.

Mesela; günümüzde doğrudan demokrasi sadece İsviçre'nin bir küçük dağ kantonunda ve dört yarım kantonunda uygulanmaktadır.

b2) Temsili Demokrasi: Temsili demokraside halkın seçtiği temsilciler yönetimde söz sahibidir. Her zaman çok sayıda insanın bir araya gelmesi de zordur ve bir karar alması da zordur. İşte bu nedenle, temsili demokrasiye geçilmiştir. Halk, kendi adlarına karar vermek üzere temsilcilerini seçer ve kararları bu temsilciler alır. **Mesela;** Türkiye'de ve Dünya genelinde uygulanan demokrasi sistemidir.

b3) Yarı Doğrudan demokrasi: Temsilî demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir bileşimidir. Egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi tipidir.

Yarı doğrudan demokraside egemenliğin kullanımı esasen halkın seçtiği temsilcilere verilmiştir. Ancak bazı durumlarda (yönetimle ilgili önemli kararlarda veya yaşamsal bir konuda), halkın kararı aranır ve halk oylaması ya da referandum gibi araçlara başvurulur. Ve böylece seçmenler de egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılırlar. Yarı doğrudan demokrasi, halkın egemenliğin kullanılmasına zaman zaman doğrudan doğruya katılabildiği bir temsili demokrasidir.

Genel oy ilkesi: Servet, vergi, öğrenim durumu, cinsiyet, ırk vb. ayrımı olmadan, belli bir yaşa ulaşmış herkesin oy hakkına sahip olması demektir. Türkiye'de 1934 yılında yapılan değişiklik ile seçimlerde genel oy ilkesi benimsendi.

Siyasi sosyalleşme: Çocukların ve gençlerin, içinde büyüdükleri toplumun politik sistemini tanımaları ve farklı politik eğilimler konusunda tercihte bulunmalarını etkileyen süreçlerdir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi: Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrı organlarda toplanmasıdır. Her bir organ sadece kendi işlevini yerine getirmeli ve diğer organların işlevlerine karışmasına izin verilmemelidir.

b4) Katılımcı Demokrasi: Toplumun kişileri ve kurumları ile geniş katılımının sağlandığı demokratik yapılanmadır. Katılımcı demokrasi, halkın görüşlerini aracı olmadan sivil toplum kuruluşları ve çıkar grupları gibi kendi oluşumları ile ifade etmesidir.

Katılımcı demokraside vatandaşlar sürekli olarak karar verme sürecine katılırlar ve önemli sorunların çözümünde vatandaşların kararları dikkate alınır ve bütün vatandaşlar katkıda bulunurlar.

Çıkar grupları: Çoğulcu demokrasinin gereğidir. Herhangi bir siyasal parti kurmaksızın eylemleri ile örgütlenmiş bir şekilde siyasal karar alma süreçlerini ve kamu politikalarını doğruya veya dolaylı olarak etkileme ve çıkar elde etme çabası içinde olan gruplardır. **Mesela;** meslek odaları, sendikalar vb.

Sivil toplum kuruluşları: Katılımcı demokrasinin gereğidir. Sivil toplum kuruluşları; kamu yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir. Temel amaçları, toplumsal hayata olumlu katkılar sağlamaktır. Siyasi iktidar üzerinde etkili olmak, görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş olan baskı gruplarıdır. **Mesela;** çevreci örgütler (Greenpeace, TEMA), insan hakları örgütleri, savaş karşıtı örgütler vb.

4. Seçim ve seçim çeşitleri

Demokrasinin bir gereği olarak seçim, yöneticileri belirlemek için yapılan bir uygulamadır.

a) Çoğunluk sistemi: Seçime katılan partiler ya da adaylar arasında en çok oy alan seçimi kazanmış sayılır. İki türüdür.

a1) Tek turlu (basit) çoğunluk sistemi: Bir seçim bölgesinde en fazla oy alan bir parti bütün milletvekilliklerini kazanır.

a2) İki turlu (mutlak) çoğunluk sistemi: Bir parti, birinci turda bir seçim bölgesinde oyların yarısından bir fazlasını alamazsa ikinci bir oylama yapılır. İkinci turda en çok oy alan parti seçilmiş sayılır.

b) Nispi temsil sistemi: Yönetime katılan kesimlerin aldıkları oy oranında yönetimde temsilci bulundurma hakkını kazanmasıdır. Bu sistemde bir parti aldığı oy ölçüsünde milletvekili çıkarır. Bu sistem farklı görüş ve düşüncelerin mecliste temsil edilmesini sağladığından, halk iradesinin daha iyi yansıtılmasını sağlamaktadır.